

SIMON LAJOS ZOLTÁN

## LACRIMABILIS ARBOR PETRARCA, NÁPOLYI ENDRE ÉS A RÓMAI EPIKUS KÖLTÉSZET\*

Petrarca *Argus c.* eclogájáról, jóllehet a *Bucolicum carmen* föltehetőleg legkorábban keletkezett darabja, mindeddig nem született önálló tanulmány. Az eddigi kutatás a mű antik előképei közül szinte kizárólag Vergilius pásztori költészetének hatásával számolt, a föltűnően nagyszámú epikus allúziót, Ovidius, Statius, Claudianus hatását azonban alig vizsgálták, ez az egyoldalúság pedig könnyen vezethet kevésbé helytálló értelmezésekhez. A dolgozat az allúziók alaposabb föltárásával a költemény szerkezetének és igen összetett jelképiségének értelmezésére tesz kísérletet.

**Kulcsszavak:** Petrarca, Nápolyi Endre, Bölcs Róbert, Vergilius, Ovidius, Statius, Claudianus, Cyparissus, Erychthon, Argus, pásztori költészet, római epika, asztrológia, keresztény sztoicizmus, udvari propaganda

1. Petrarca *Argus c.* eclogája nem pusztán magyar vonatkozásai miatt tarthat számot érdeklődésre. A 12 költeményt magába foglaló *Bucolicum carmen*, amelyet a költő húsz esztendőn át, 1346-tól egészen 1366-ig többször is átdolgozott, javítgatott, az ókor óta az első tudatosan megszerkesztett eclogagyűjtemény,<sup>1</sup> az *Argus* pedig (a kompozíció második darabja) egyike a legkorábban keletkezett eclogáknak.<sup>2</sup> Annál különösebb, hogy a magyar kutatók figyelmét e mű mind ez idáig elkerülte, jóllehet Hegedűs István, a korán elhunyt Ábel Jenő munkáját folytatva, Boccaccio magyar vonatkozású eclogáival együtt kiadta az *Analecta* külföldi humanisták magyar vonatkozású műveit összegyűjtő kötetében, Nápolyi Endre alakja pedig sokáig a magyar irodalom népszerű tárgya volt.<sup>3</sup> (Tegyük hozzá, Boccaccio említett, Nagy Lajos nápolyi hadjáratát tárgyal választó

\* A szerző a tanulmány írása alatt Bolyai János Kutatási Ösztöndíjban részesült.

<sup>1</sup> A *Bucolicum carmen* szerkezetéről lásd K. Krautter: Die Renaissance der Bukolik in der lateinischen Literatur des XIV. Jahrhunderts: von Dante bis Petrarca. München 1983. 137–141.

<sup>2</sup> A *Bucolicum carmen* keletkezéséről lásd E. Carrara: I commenti antichi e la cronologia delle egloghe petrarchesche. GSLI 28 (1896) 123–153. Mindmáig alapvető N. Mann tanulmánya: The Making of Petrarca's Bucolicum Carmen. A Contribution to the History of the Text. IMU 20 (1977) 127–182.

<sup>3</sup> *Analecta nova ad historiam renaissance in Hungaria litterarum spectantia*. Bp. 1903. Endre alakjáról a magyar irodalomban lásd újabban A. di Francesco: Petrarca e gli Angioini di Napoli come tema letterario ungherese. In: Petrarca e Napoli. Atti del convegno, Napoli, 8–11 dicembre 2004, a cura di M. Cataudella, Napoli, 2006. 47–57. Di Francesco Madách Nápolyi Endre c. tragédiáját és Passuth László Nápolyi Johanna c. népszerű regényét tárgyalja. Megemlíthetjük még Erdélyi János Nápolyi Endre, valamint Rákosi Jenő Endre és Johanna c. színdarabját, ez utóbbiról Ady Endre írt csipős bírálatot. Tünetértékű azonban, hogy Kosztolányi Dezső *Chmel Arisztid c.* novellájában a hírhedt műkedvelő író, Chmel János is Nápolyi Endre c. darabjával nyeri el élete első és egyben utolsó pályadíját. Jelzi, hogy a téma a XX. század elején már elcsépeltnek számított, s a romantikus esztétika táplálta előítéletek mellett talán ennek is szerepe lehetett abban, hogy a Hegedűs kiadta szövegek csak történeti forrásként tarthattak számot érdeklődésre.

eclogái is csak a legutóbbi években találtak értelmezőre.<sup>4</sup>) Nem sok figyelmet kapott az *Argus* a nemzetközi kutatásban sem. Míg a Petrarca egyéb latin nyelvű műveit vizsgáló szakirodalom lassanként áttekinthetetlenül duzzad, a *Bucolicum carmen* meglehetősen elhanyagolt kutatási területnek számít, az *Argus*t érdemben tárgyaló munkára pedig elvétve bukkanhatunk.<sup>5</sup>

2. Az ecloga írásába Petrarca 1346 nyarán, vauclose-i magányában fogott bele, lassan készülő *Africa* c. eposzát félretéve. Közvetlen ihletője Nápolyi Endre egész Európát fölháborító, embertelen meggyilkolásának híre volt, közvetetten pedig azok az élmények, amelyek a költőt 1343 őszén érték, amikor pápai követként másodszer töltött hosszabb időt abban a városban, ahol a néhai Bölcs Róbert – V. István magyar király unokája – három napon át vizsgáztatta, hogy a költővé koszorúzásra való alkalmasságát igazolja.<sup>6</sup> Nápolyból keltezett levelei határtalan elkeseredésről tanúskodnak. Pártfogójának, Giovanni Colonnának a következőket írja:

Ne enim te longius traham, Roma digressus Neapolim veni, reginas adii et reginarum consilio interfui. Proh pudor, quale monstrum! auferat ab italico celo Deus genus hoc pestis! putabam Cristum apud Memphim et Babilonem Mechamque<sup>7</sup> contemni; compatiar tibi, mea nobilis Parthenope; vere tu harum quelibet facta es; nulla pietas, nulla veritas, nulla fides.<sup>8</sup>

Voltak, akik ezt a kétségbeesett hangvételt, ha nem is alaptalannak, de túlzónak találták. A XIX. század végének jeles polihisztorja, az eredetileg hadmérnök Kropf Lajos az aversai merényletet páratlan alapossgal föltáró tanulmányában például úgy vélekedik, hogy a szerinte túlérzékeny költő fönt idézett levele „egy hysteriás rohamokban szenved-

<sup>4</sup> Csehy Z.: Faunus. Megjegyzések egy „magyar tárgyú” Boccaccio-eclogához. Irodalmi Szemle 53 (2010/1) 66–76. Szintén Csehy érdeme, hogy az *Argus*, Petrarca néhány más eclogája mellett magyar műfordításban is olvasható: Amalthea szarva. Száz itáliai humanista költő. Pozsony 2012. 41–46.

<sup>5</sup> A *Bucolicum carmen* legújabb, tudományos igényű kommentárja: Pétrarque, Bucolicum carmen. Texte latin, traduction et commentaire par Marcel François et Paul Bachmann. Avec la collaboration de François Roudaut. Préface de Jean Meyers. Paris 2001. A kommentár igen alapos történeti magyarázatokat ad, az antik irodalmi előképekre azonban meglehetősen kevés figyelmet fordít. Csak a szöveg megértéséhez legszükségesebb magyarázatokra szorítkozik L. Canali népszerű, és sajnos számos sajtóhibával megjelent kiadása: Francesco Petrarca, Bucolicum carmen. A cura di Luca Canali, collaborazione e note di Maria Pellegrini. Manni, San Cesario di Lecce, 2005.

<sup>6</sup> Petrarca második nápolyi tartózkodásáról lásd U. Dotti: Vita di Petrarca. Roma-Bari 1987. 115–122. Petrarca Nápolyhoz való kapcsolatát átfogóan tárgyalja D. Canfora: Francesco Petrarca a Napoli. In: Petrarca e Napoli (3. jegyz.), 11–24.

<sup>7</sup> A nápolyi állapotok leírása szempontjából nem elhanyagolható, hogy Mekka nevét Petrarca a *moechus* (sc. *moechus*) melléknévből eredeztette: *Quid enim novi est, si Mecham urbem mechus et impurus homo dilexit, profanum omnis impietatis habitaculum dignumque commaculati et incesti sui corporis hospitium? De vita solitaria* II. 9.

<sup>8</sup> *Fam.* V. 3. 8. Vö. Cicero, *Laelius de amicitia* 15. *Haec enim est tyrannorum vita nimirum, in qua nulla fides, nulla caritas, nulla stabilis benivolentiae potest esse fiducia, omnia semper suspecta atque sollicita, nullus locus amicitiae.* E párhuzamhoz és Nápolyi Johanna alakjához Petrarca leveleiben lásd R. J. Lokaj: La Cleopatra neapolitana: Giovanna d'Angiò nelle Familiars di Petrarca. *GSLI* 127 (2000) 487.

dő vén leány minden összefüggés nélküli, szakadozott kifakadásaihoz hasonlít inkább, mint egy komoly férfiú szitkozódásaihoz.”<sup>9</sup> Csakhogy 1343 őszén a félelem Nápolyban általános volt. A királyi udvar gyorsan hírhedtté vált Johanna és fejedelmi rokonai züllesztett kicsapongásairól, a közbiztonság megszűnt. „*Si michi non credis, regnicolas interroga...*” – írja Petrarca Stefano Colonnához címzett levelében.<sup>10</sup> Az asztrológusok közelgő természeti csapásokat jövendöltek. November 24-én este rettenetes orkán csapott le a partvidékre, a kikötőben horgonyzó hajókat pozdorjává zúzta, másnap reggel a rakpartot matrózok tetemei borították. A szemtanúként átélt szerencsétlenség a költőben a nagy antik eposzok viharleírásait idézte föl:

Nichil sane vel pingi eloquio vel animo fingi potest, quod non hesterna dies impleverit, imo procul excesserit; singulare quoddam et omnibus seculis inauditum malum. Itaque Homerus graiam, eoliam Maro, Lucanus epyrensem, alii alias tempestates canant; michi, si nunquam vacuum tempus erit, neapolitana tempestas carminis materiam abunde tribuet; quanquam non neapolitana tantum, sed totius Superi atque Inferi Maris et universalis quodammodo tempestas, ut opinantur, fuerit; michi neapolitana est, quia me Neapoli graves moras agentem repperit.<sup>11</sup>

<sup>9</sup> Az aversai gyilkosság 1–4. Erdélyi Múzeum 13 (1896) 105. A jelenkori kutatás sokkal inkább e levelek gondos irodalmi megformáltságát hangsúlyozza, miként *D. Canfora*: „In ogni caso, al di là delle sotterranee tensioni derivanti dall’ambasceria, di cui Petrarca era responsabile, e dall’accoglienza fredda che gli fu riservata, è indubbio che egli seppe efficacemente prefigurare il disastro imminente della corona angioina con una narrazione dei fatti resa in termini prevalentemente simbolici e poetici.” I. m. (3. jegyz.) 17. Tegyük hozzá, hogy a második nápolyi látogatás megrendítő élményét Petrarca még időskori levelében is megemlíti: *Quarto rursus anno Neapolim perrexi; et licet sepe post id tempus Romam Neapolimque redierim, prime tamen impressiones herent animo. Erat ibi tunc Robertus Sicilie, imo Italie, imo regum rex; cuius vita felicitas, mors exitium regni fuit. Ipse quidem me digresso non diutius supervixit; et plane si, celo obstante, vetabatur ingruentibus malis occurrere ut solebat, vix cuiquam tempestivius mori contigit; ut michi plane ad eximiam vite felicitatem talis mors accessisse videatur. Ego autem anno demum quarto (sic tunc vitam quaternario partiebar) illuc rediens – nunquam rediturus, nisi me Clementis tunc romani pontificis iussus urgeret – muros quidem et plateas, et mare, et portum, et circumfusos colles, vitiferosque eminus hinc Phalernum, hinc Vesevum vidi: Capreas quoque et Inarimen et Prochitam, ictas fluctibus insulas, et fumantes hibernis mensibus Baias; notam michi Neapolim non inveni. Sen. X. 2. 8. (Ad Guidonem Septem archiepiscopum Ianuensem, de mutatione temporum)*

<sup>10</sup> *Fam. XV. 7. 10.* A közállapotokról Petrarcahoz hasonlóan sötét képet fest a kortárs történetíró, Domenico da Gravina is: *O quam miserum regnum istud! Quod ad regimen mulierum et infantium est deductum. O quam regnicolas singulos lugere oportet! Qui dudum praeteritis annis tranquillo pacis statu gaudebant sub regni regis Roberti et progenitorum suorum. Nunc autem, ex arte regiminis praedictorum consulentium, perimur tantum ducem in tragicosam praedam, guerram et tristitiam singuli deducuntur. Quis casus lugubris eos involvit, ut unus mulieris crimine, univsum regnum miserum vexaretur? Et o utinam ex vexatione quieti fierent! Sed timendum est, ne bonorum dispersio et personarum pericula subsequantur. Vidi namque post haec plurimorum comitum finem malum, morte turpissima dampnatorum, et multorum magnatum, principum et baronum, nobilium et popularium utriusque sexus, civitates, castra, provincias et casalia dissipata et pauperiem consecutam. Dominici de Gravina notarii Chronicon de rebus Apulia gestis.* A cura di A. Sorbelli. Città del Castello, 1903. RIS 12. 19.

<sup>11</sup> *Fam. V. 5. 2.*

Ily módon pedig a pusztító vihar többretegű jelképiséggel telítődik: nemcsak a virágzó királyság hirtelen hanyatlását jeleníti meg, hanem minden világi dolog mulandóságát és hiábavalóságát szimbolizálja, s mint Petrarcanál oly gyakran, a külső történet a belső, lelki válságot is visszatükrözi, hiszen Nápoly züllése saját ifjúkori dicsőségvágyának esendőségére is emlékeztette.<sup>12</sup> Néhány nappal később a költőt újabb megrázkódtatás érte, amely alighanem egy kevésbé érzékeny lelkű embernek is sok lett volna. A közeli Carbonara di Nolába invitálták egy látványosság megtekintésére. Ahogy a tomboló tömegbe furakodott, egy szálás termetű ifjú éppen előtte zuhant a földre, karddal keresztüldöfve. Johanna jelenlétében ugyanis gladiátorjátékokat tartottak. Az egykori *dulcis Parthenope*,<sup>13</sup> amely lépten-nyomon a klasszikus ókort idézte föl, a *literarum domus augustissima*, ahol az a Bölcs Róbert uralkodott, aki Augustushoz egyedül volt mérhető (*ingeniorum ac studiorum equissimus extimator*<sup>14</sup>), mi több, aki Petrarca szemében korának nemcsak legnagyobb királya, hanem legkiemelkedőbb bölcselője (*regum et philosophorum nostri evi maximus*,<sup>15</sup> *philosophorum rex*<sup>16</sup>) is volt, ez a megszentelt föld a költő képzeletében hirtelen a vérszomjas, barbár thrákok földjévé változott. Úgy tűnik, az idilli állapotokat egyedül e kivételes uralkodó biztosította, s halálával egy szempillantás alatt szerte is foszlottak: *morte regis mutata regni facies*.<sup>17</sup> A keresztüldöfve földre zuhanó ifjú az *Aeneis* szerencsétlen Polydorusának suttyogását idézte föl benne, és miként Aeneast hidegrázás fogta el, Petrarca is egész testében reszketve, lovát sarkantyúzva menekült a pokoli látványosságtól:

<sup>12</sup> „Ma a un livello profondo, che investe la personalità e la storia interiore del protagonista, la decadenza della città partenopea assume anche il significato di una caduta, o di un ridimensionamento, dell’aspirazione giovanile alla gloria, attraverso l’accostamento a contrasto dei due viaggi. La Napoli colta e florida di re Roberto, scenario del trionfo, nobile ma tutto mondano, del poeta, è divenuta peggio di Babilonia, dimostrando, se ve ne fosse bisogno, che lo splendore terrestre è caduco e transeunte, vanitas vanitatum. Su questo piano, la tempesta e traslato concreto dell’instabilità, del pericolo, dell’inanità del mondo, dei quelli Francesco sta progressivamente acquisendo consapevolezza.” C. Berra: Una tempesta poetica (Fam. V. 5.) In: Motivi e forme delle Familiari di Francesco Petrarca. A cura di *Claudia Berra*. Quaderni di Acme 57. Milano 2003. 671.

<sup>13</sup> *Amplexa est gremio nos aurea Roma / Et civem dignata suum, dulcisque Maroni / Parthenope, sacro fedus feriente Roberto. Epyst. III. 9. (Ad Zenobium Florentinum)*

<sup>14</sup> *ubi enim, ut dixi, Augustum iudicem queremus? Unum habet Italia, imo vero terrarum orbis; unum habet, Robertum siculum regem. Fortunata Neapolis, que unicum seculi nostri decus incomparabili felicitate sortita es; fortunata, inquam, et invidiosa Neapolis, literarum domus augustissima, que si Maroni quondam „dulcis” visa es, quanto nunc dulcior videreris, ubi ingeniorum ac studiorum equissimus extimator habitat! Fam. I. 2. 7–9. (Thome Messanensi, de immature laudis appetitu.)*

<sup>15</sup> *...– scio me multorum aures pungere – ille regum et philosophorum nostri evi maximus Robertus, non doctrine quam regni gloria inferior; quem mei iudices ignorantem vocant, ut infamiam tanto cum rege comunem pene michi arbitrer gloriosam, quanquam et cum aliis utriusque nostrum possit esse comunis et fama et etate maioribus; de quo in fine dicturus sum; ceterum de hoc rege et orbis totus et veritas in contraria fuere sententia. Ego autem iuvenis senem illum non ut regem colui – reges enim passim plurimi –, sed ut rarum ingenii miraculum, verendumque sacrarium literarum. De sui ipsius et multorum ignorantia III.*

<sup>16</sup> *Fam. IV. 3. 8. (Ad inclitum regem Sicilie Robertum)*

<sup>17</sup> *Fam. VI. 5. 4. (Ad Barbatum Sulmonensem, de miserabili et indigna morte regis Andree)*

Circumspicio, et ecce formosissimus adolescens, rigido mucrone transfossus, ante pedes meos corruit. Obstupui, et toto corpore cohorrescens, equo calcaribus adacto, tetrum atque tartareum spectaculum effugi, comitum fraudem, spectatorem sevitiám et lusorum insaniam identidem accusans. [...] quam licet unam ex omnibus Virgilius „dulcem” vocet, non inique tamen, ut nunc est, Bistonía notas-set infamia: *Heu fuge crudeles terras, fuge litus avarum*.<sup>18</sup>

3. Az epikus allúziók sokasága az *Epystule familiares* teljes *corpus*ában föltűnő, és nem is csak Petrarca eposzírói tevékenységével magyarázható. A *Familiares* maga is eposz: nem véletlen, hogy e leveleket az *Aeneis* mintájára eredetileg 12 könyvbe kívánta rendezni, majd 1359-ben, amikor Leonzio Pilato latin nyelvű Homéros-fordításaival megismerkedett, a 24 könyvre való beosztás mellett döntött.<sup>19</sup> E prózaeposz főszereplője a modern Odysseusként bolyongó Petrarca.<sup>20</sup> Nem véletlen tehát az sem, hogy a *Bucolicum carmen* c. gyűjteménye éppen 12 eclogából áll, és nyelvezete alighanem többet merít az epikus költészetből, mint Vergilius eclogáiból. Ki is váltotta ezzel hűséges tanítványa alig lepezett rosszállását: a Fra Martino da Signának írott, gyakran idézett levelében Giovanni Boccaccio megjegyzi, hogy mestere egyrészt túlzásba vitte az allegorizálást, másrészt a műfaji elvárásokkal szemben szokatlanul fenséges hangot ütött meg: *stilum preter solitum paululum sublimavit*.<sup>21</sup> (Tegyük hozzá, hogy Petrarca emel-

<sup>18</sup> R. J. Lokaj joggal hívja föl a figyelmet arra, hogy Róbert halála és a Cleopatraként ábrázolt, de az iránta érzett gyűlölete miatt néven soha nem nevezett Johanna uralomra jutása Petrarca számára a klasszikus ókor és a jelenkor közötti kapcsolat megszakadását is jelentette: „... sotto Giovanna cessano tutti i legami fra la classicità e la contemporaneità. La dolcezza, la sapienza, insomma, la grandezza del mondo antico non era più in grado di frenare il corso degli eventi, di proteggere Napoli dal proprio annichilamento. Giovanna aveva spezzato una volta per tutte ogni speranza umanistica di suggerire alla sacra linfa dell'antichità, sia cristiano, sia classica.” I. m. (8. jegyz.) 507.

<sup>19</sup> Lásd G. F. Mazzotta: Petrarch's Epistolary Epic. In: Petrarch. A Critical Guide to the Complete Works. Ed. by V. Kirken and A. Maggi. Chicago 2009. 309–320. Leonzio Pilato fordítói tevékenységéhez lásd A. Pertusi: Leonzio Pilato fra Petrarca e Boccaccio. Le sue versioni omeriche negli autografi di Venezia e la cultura greca del primo umanesimo. Venezia 1979.

<sup>20</sup> Vö. *Fam.* I. 1. 21. (*Ad Socratem suum*): *Michi autem sors longe alia; nempe cui usque ad hoc tempus vita pene omnis in peregrinatione transacta est. Ulixeos errores erroribus meis confer: profecto, si nominis et rerum claritas una foret, nec diutius erravit ille nec latius.* Odysseus alakjához S. Carrai: Il mito di Ulisse nelle Familiari. In: *Motivi e forme delle Familiari di Francesco Petrarca* (12. jegyz.), 167–173.

<sup>21</sup> *Post hunc autem scripserunt et alii, sed ignobiles, de quibus nil curandum est, excepto inclito preceptore meo Francisco Petrarca, qui stilum preter solitum paululum sublimavit et secundum eglogarum suarum materias continue collocutorum nomina aliquid significantia posuit. Ex his ego Virgilium secutus sum, quapropter non curavi in omnibus colloquentium nominibus sensum abscondere; et ob id, cum desideres tam titulorum quam etiam nominum colloquentium in eglogis meis sensum, nolo mireris, magister optime, si absque significato nonnulla colloquentium nomina comperies: de titulis non sic, omnes enim accurate apposui.* *Ep.* 23.

kedett stílusát a pápai kúria is hasonlóképpen szokatlannak találta.<sup>22</sup>) A Boccaccio szerint túlzottan fenséges stílus pedig talán egyetlen eclogában sem olyan nyilvánvaló, mint az *Argus*ban, amely műfaját tekintve *epicedium*, hiszen tárgya Bölcs Róbert és Endre herceg elsiratása. E komor tárgyhoz jól illeszkedik a római epikus költészetből ismerős fordulatok sokasága. Talán nem túlzás azt állítani, hogy az *Argus* szinte teljes szövege epikus reminiscenciák szövedéke, itt csak néhány jellegzetes példát idézünk: *praeceps nox* (9–10);<sup>23</sup> *grandine terribili* (10);<sup>24</sup> *fractis nimbis* (11);<sup>25</sup> *convulsa* (12);<sup>26</sup> *corruit* (13);<sup>27</sup> *fors dura* (16);<sup>28</sup> *lacrimabilis* (18);<sup>29</sup> *ingentis ruinae* (19);<sup>30</sup> *praecipiti gradu* (25);<sup>31</sup> *incipit illacrimans* (29);<sup>32</sup> *concussa mente* (41);<sup>33</sup> *flammanantia lumina* (43–44)<sup>34</sup> *stellantis Olympi* (71);<sup>35</sup> *fortuna fatigat* (102);<sup>36</sup> *volucris saltu* (116);<sup>37</sup> *de vertice summo* (117).<sup>38</sup>

Az epikus fenségre való törekvés még világosabbá válik, ha az *Argus* összevetjük a *Bucolicum carmen* kompozíciójában vele megfeleltethető XII. eclogával (*Conflictatio*). Ennek tárgya szintén egy tragikus politikai esemény, melyben Petrarca hasonlóképpen személyesen is érintve volt: a százéves háború, a crécý csata (1346), majd Jó János francia király foglyul ejtése.<sup>39</sup> Az epikus fordulatok ebben a költeményben is meghatározóak, emellett azonban megjelennek a római vígjátékból és szatírából származó elemek,

<sup>22</sup> ...archanis itaque Maximi Pontificis ydoneus visus eram inque hoc ipsum evocatus. Unum ob stare dicebatur quod michi altior stilus esset quam romane sedis humilitas postularet. *Fam.* XIII. 5. 12. (*Ad Franciscum Sanctorum Apostolorum, de successibus suis in romana curia, et de tribus stilis*) Lásd erről S. Rizzo: Il latino del Petrarca e il latino dell'umanesimo. In: Il Petrarca latino e le origini dell'umanesimo. Atti del Convegno internazionale Firenze 19–22 maggio 1991. Quaderni petrarcheschi IX–X (1992–1993) 349–365.

<sup>23</sup> *noxque fuit praeceps et coeptis invida nostris* (Ovid. *Met.* IX. 485.)

<sup>24</sup> *nigrantem commixtam grandine nimbium* (Verg. *Aen.* IV. 120.); *quam multa grandine nimbi / in vada praecipitant, cum Iuppiter horridus austris / torquet aquosam hiemem* (Verg. *Aen.* IX. 669–671.)

<sup>25</sup> *fractisque tremunt praecordia nimbis* (Coripp. *Ioh.* V. 397.)

<sup>26</sup> *covulsaque vidit / limina tectorum* (Verg. *Aen.* II. 507.); *vivaque saxa sua convulsaque robora terra* (Ovid. *Met.* VII. 204–205.)

<sup>27</sup> *ictibus innumeris adductaque funibus arbor / corruit* (Ovid. *Met.* VIII. 774–775.)

<sup>28</sup> *ut pereat, si me fors illi dura negarit?* (Ovid. *Met.* X. 619.); *haec fors dura novas nunc hostibus addidit iras* (Coripp. *Ioh.* III. 435.); *et opem fors dura negabat* (Coripp. *Ioh.* IV. 32.); *fors dura negavit* (Coripp. *Ioh.* VI. 387.)

<sup>29</sup> *gemitus lacrimabilis* (Verg. *Aen.* III. 39.); *genitor lacrimabilis* (Stat. *Theb.* X. 357.)

<sup>30</sup> *vidi ingentis portenta ruinae* (Stat. *Theb.* III. 640.); *oppressumque ingentis mole ruinae / condidit* (Stat. *Theb.* VI. 889–890.)

<sup>31</sup> *sic turba per urbem / praecipiti lymphata gradu ... inconsulta ruit* (Luc. *B. c. I.* 496–498.)

<sup>32</sup> *sic ait illacrimans* (Verg. *Aen.* IX. 303.; Verg. *Aen.* XI. 29.)

<sup>33</sup> *hic fratris mortem concussa mente dolebat* (Coripp. *Ioh.* III. 384.); *ingemuit ductor concussa mente benignus* (Coripp. *Ioh.* IV. 250.)

<sup>34</sup> *flammanantia lumina torquens / saevit* (Verg. *Georg.* III. 433–434.)

<sup>35</sup> *rex o stellantis Olympi* (Claud. *Hon. III cos.* 33.); *dominam stellantis Olympi / ... ausa rogare* (Claud. *Carm. min.* XXXI. 21–22.)

<sup>36</sup> *an quae te fortuna fatigat?* (Verg. *Aen.* VI. 533.)

<sup>37</sup> *volucris super agmina saltu / emicat* (Stat. *Theb.* VI. 569–570.)

<sup>38</sup> *vertice de summo semper florentis Hymetti* (Ovid. *Met.* VII. 702.)

<sup>39</sup> Lásd C. Godi: L'orazione di Petrarca per Giovanni il Buono. *IMU VIII* (1965) 45–67.

s ezáltal Arthicus (III. Eduárd) és Pan (VI. Fülöp) hetvenkedő fenyegetőzése meglehetősen komikus színezetűvé válik. A bukolikus dalversenyt megelőző rituális viszálykodást parodizáló párbeszéd a két „pásztor” között még csak nem is Vergiliusnak a mimos hagyományaihoz leginkább kötődő III. eclogájához, hanem Plautushoz, Horatius és Iuvenalis szatíráihoz nyúl vissza. *Excitiam madida cerebri de sede soporem* (11)<sup>40</sup> – fenyegeti Arthicus az elpuhult életmódhoz szokott Pant. A francia király az angolok barbár hangzású nyelvét gúnyolja (*lingueque trementis / barbariem, et rauco crepitantia verba palato*, 64–65),<sup>41</sup> Arthicus pedig a francia király torkosságát a római szatíra bevett toposzával, a rombuszhallal példázza: *quidve gule et ventris irritamenta capacis / omnia? Quid pelago vehemens echinus, inersque / rumbus...* (118–119).<sup>42</sup>

Hasonló, a *genus humile* regiszteréhez tartozó kifejezésekkel az *Argus*ban sehol sem találkozunk.<sup>43</sup> Jellemző viszont, hogy még a vergiliusi reminiscenciák túlnyomó része sem az eclogákból, hanem az *Aeneis*ből származik, mi több, a pásztori világot megjelenítő képek is számos esetben nem a bukolikus, hanem az epikus költészetből valók: a *saturata... armenta* (*Argus* 4–5.) csak Cacus történetében fordul elő (*Aen.* VIII. 213–214), a *pastorum turba* (*Argus* 20) Statius *Thebais*ának egyik hasonlatát (VIII. 691–692) idézi, míg a *luctus Driadum* (*Argus* 89) legközelebbi párhuzama Claudianusnál található (*De raptu* 381). Félrevezető tehát a *Bucolicum carmen* kapcsán „vergiliusi” eclogákról beszélni, amint az a szakirodalomban mindmáig – nem is ritkán – előfordul.<sup>44</sup> A vergiliusi mintától való eltávolodást mutatja az is, hogy Petrarca mellőzi azon szabályt, mely szerint a bukolikus költemény kezdő sorában kötelező módon szerepelnie kell valamely pásztori névnek, az *in medias res* fölütésnek pedig minden esetben a pásztori világra kell vonatkoznia. Az egész ókori költészetben az egyetlen kivétel Calpurnius I. eclogája,<sup>45</sup> a Nero-kori költő műveit azonban Petrarca valószínűleg csak jóval később, a *Bucolicum carmen* lezárása után ismerte meg. A tulajdonképpeni buko-

<sup>40</sup> *cerebrum excitiam, qui me insaniam verbis / concinnat suis.* (Plaut. *Capt.* 601–602.)

<sup>41</sup> *Quid? cum balba feris annoso verba palato...* (Hor. *Sat.* II. 3. 30.)

<sup>42</sup> *ait Harpyiis gula digna rapacibus. at vos / praesentes, Austri, coquite horum obsonia. quamquam / putet aper rhombusque recens, mala copia quando / aegrum sollicitat stomachum...* (Hor. *Sat.* II. 2. 40–43.); *at nunc divitibus cenandi nulla voluptas, / nil rhombus, nil damna sapit...* (Iuv. *Sat.* XI. 120–121.)

<sup>43</sup> A *Bucolicum carmen* egészére tehát csak erős főntartásokkal fogadható el *H. Cooper* általánosító megjegyzése: „Pastoral becomes almost indistinguishable from the heroic.” Pastoral. Medieval into Renaissance. Ipswich 1977. 37.

<sup>44</sup> E nézet még olyan nagyszerű kutatóknál is föllelhető, mint *A. Buck*: „Dagegen (ti. Dantéval szemben) galt Petrarca Bewunderung ausschließlich dem römischen Dichturfürsten, «ingenio inter primos, nulli secundus eloquio», dem Musterautor, dessen Sprache und Stil er sowohl in der «Africa» als auch im «Bucolicum carmen» nachzuahmen suchte.” Die antiken Autoren aus der Sicht Dantes und Petrarca, in: Die Rezeption der Antike. Zum Problem der Kontinuität zwischen Mittelalter und Renaissance. Vorträge gehalten anlässlich des ersten Kongresses des Wolfenbütteler Arbeitskreises für Renaissanceforschung in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel vom 2. bis 5. September 1978, hrsg. von *A. Buck*, Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung 1. Hamburg 1981. 14.

<sup>45</sup> *J. Hubaux*: Le vers initial des Églogues. Contribution à l’histoire du texte des bucoliques latins. RBPH 6 (1927) 603.

likus nyitókép, amely e szabályoknak eleget tesz, csak Ydeus hosszú és epikus hangütésű elbeszélése után, a 24. sorban veszi kezdetét, egyszerre idézve meg Vergilius VII. eclogájának kezdő jelenetét, valamint az V. ecloga szakrális-idilli barlangba visszavonuló szereplőit. A *Kontrastimitation* mesteri példájaként e két aranykori hangulatú fölütést azonban Petrarca nemcsak összeolvasztja, hanem rögtön visszájára is fordítja a vihar elől reszketve, hanyatt-homlok menekülő, és ott nem derűs dalversenybe, hanem sira-tóénekebe kezdő pásztorok képével. Nyilvánvalónak tűnik, hogy a terjedelmes epikus bevezető éppen a pásztoridill saját ellentétébe való fordítását készíti elő:

Silvius et Phitias scopulum fortassis eundem  
Precipiti petiere gradu, geminisque cavernis  
Occuluere animas trepidi, nec pauca gementes.  
Post, ubi laxatis tempestas fracta parumper  
Nubibus et celi siluerunt murmura fessi,  
Incipit illacrimans Phitias... (24–29).<sup>46</sup>

A Vergiliustól, Ovidiustól, Lucanustól, Statiustól, Claudianustól, Corippustól származó fordulatok magasztos hangulatát a korabeli olvasókban még tovább fokozhatták az ókeresztény költészetet megidéző áthallások. Bevett keresztény allegória Cybele azonosítása Szűz Máriával és az Admétosnál pásztorként szolgáló Apolló megfeleltetése az Üdvözítővel,<sup>47</sup> nemkülönben erősen ókeresztény töltetű a *praescius* jelző (*Presicus, heu! Nimium vates tum, Phebe, fuisti*, 17), amely a klasszikus irodalomban egyetlen helyen, Ovidius *Metamorphoses*-ében fordul elő,<sup>48</sup> annál gyakoribb viszont a késő ókori költészetben, leginkább Jézus Krisztusra vagy Istenre vonatkoztatva.<sup>49</sup> Néhány további meg-

<sup>46</sup> *M. Forte sub arguta consederat ilice Daphnis, / compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum, / Thyrsis ovis, Corydon distentas lacte capellas, / ambo florentes aetatibus, Arcades ambo, / et cantare pares et respondere parati. (Buc. VII. 1–5.); Me. Cur non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo, / tu calamos inflare levis, ego dicere versus, / hic corylis mixtas inter consedimus ulmos? / Mo. Tu maior; tibi me est aequum parere, Menalca, / sive sub incertas Zephyris motantibus umbras / sive antro potius succedimus. aspice, ut antrum / silvestris raris sparsit labrusca racemis. (Buc. V. 1–7.)*

<sup>47</sup> *Quis sacra Cibeles, / atque humilem, Admeti famulantem in gramine, Phebum / rite canet? (79–81.)* Francesco Piendibeni da Montepulciano (1353?–1433) kommentárja szerint: Cibeles: *mater omnium deorum, sicut Virgo Maria mater est omnium cristianorum.* – Admeti: *fabulose dicit. Phebus pavit in thesalia annis duobus armenta regis Admeti; Sicut cristus carnem sumens ex Maria Virgine.* In: A. Avena: *Il Bucolicum carmen e i suoi commenti inediti.* Padova 1906. 257.

<sup>48</sup> *Frena dabat Sipylus, veluti cum praescius imbris / nube fugit visa pendentiaque undique rector / carbasa deducit... (VI. 231–233.)*

<sup>49</sup> *Praescius hoc fuerat dominus, quasi cuncta qui novit (Commod. Carm. de duobus populis 259.); passurus fido iam praescius ore monebat (Prud. Apoth. 971.); praeteritique memor et praescius ante futuri (Ps. Cypr. Resurr. 86.); praescius, ut terris consortia iungat Olympi (Arator De act. apost. II. 289.); Tu scis, summe pater, tu praescius omnia nosti (Coripp. Ioh. I. 292.)*

felelés: *serta... frondea* (6–7);<sup>50</sup> *murmura caeli* (28);<sup>51</sup> *ramoque comante* (40);<sup>52</sup> *sacro de corpore* (70);<sup>53</sup> *gloria secli* (73);<sup>54</sup> *flumine mergens* (78);<sup>55</sup> *floribus alter odor* (95);<sup>56</sup> *omnia ... oculis... letificare suis et fecundare solebat* (98–99);<sup>57</sup> *commendat ovile* (120).<sup>58</sup> Megfigyelhető, hogy az ókeresztény költészetből származó átvételek különösen gyakoriak Phitias, vagyis Petrarca nápolyi barátja, Róbert király egykori kancellárja, Barbato da Sulmona gyászénekében (69–102).<sup>59</sup> S bár ezzel éles ellentétben Silvius, vagyis Petrarca énekének (107–121) szinte minden sora a római epikára vezethető vissza, a klasszikus allúziókból egybeszótt jelenet, melyben Róbert király lelke a hegyekbe szárnyal, hogy onnan soha vissza ne térjen, a legmagasabb csúcsról tekint le egykori országára és luppi-terhez könyörög, elárvult nyáját az ő kegyelmébe ajánlva, a vergiliusi, ovidiusi és statiusi kölcsönzések ellenére is az ókeresztény költészet képi világát idézi:

Postquam pertesum est nemorum longique laboris,  
Irrediturus abit, volucrique per avia saltu  
Evolat in montes. Illinc de vertice summo  
Despicit et nostras curas nostrosque tumultus,  
Regnateque videt quanta est angustia silve;  
Alloquiturque Iovem et viduum commendat ovile.  
Arge, vale! Nos te cuncti, mora parva, sequemur. (115–121)<sup>60</sup>

<sup>50</sup> *Stringite quae nectant frondea sarta comas!* (Ennod. *Carm.* I. 6. 38.)

<sup>51</sup> *ad murmura caeli / audaces oculos nequiquam sola retorsit* (Ps. *Cypr. Sod.* 116–117.); *Tunc fragor insolitus et maxima murmura caeli...* (Ps. *Cypr. Resurr.* 139.); *et celsi murmura caeli / quae domino mandante crepant* (Cypr. Gall. *Exod.* 308–309.)

<sup>52</sup> *a Libano gemini flore comante cedri* (Venant. Fort. *carm.* III. 7. 2.)

<sup>53</sup> *Nec iam densa sacro quidquam de corpore silva / obtinet* (Prud. *Perist.* XI. 145.); *gaudebat sacro benedici corpore* (Paulin. Nol. *Carm.* XVIII. 135.)

<sup>54</sup> *Iustitia, aeternae vires et gloria saecli* (Porph. Opt. *Carm.* II. 22.)

<sup>55</sup> *paret turba duci nascentes flumine mergens* (Cypr. Gall. *Exod.* 45.)

<sup>56</sup> *aspersusque sacro fit gregis alter odor* (Venant. Fort. *Carm.* V. 5. 104.)

<sup>57</sup> *sed lacrimas removens laetificare facis* (Venant. Fort. *Carm.* III. 3. 22.); *laetificas vultu tristia corda tuo* (Venant. Fort. *Carm.* III. 14. 18.); *dominus plantaria vestra / fecundare valet* (Arator *Act. apost.* 865–866.)

<sup>58</sup> *Sextus Alexander Sixto commendat ovile* (Tert. *Carm. Adv. Marc.* III. 282.); *Pastor amans augere greges operario in omni / parte bono commendat oves, commendat et agnos* (Sedul. *Carm. Pasch.* V. 412–413.)

<sup>59</sup> Az ókeresztény költészet hasonlóképpen erőteljes hatását mutatta ki a X. eclógában (*Laurea occidens*) B. Czaplai: Petrarca's 'Katabasis' zu den Dichtern der Antike in der 10. Ekloge seines Bucolicum Carmen. In: Petrarca und die römische Literatur. Hrsg. von U. Auhagen, S. Faller, F. Hurka. (NeoLatina 9.) Tübingen 2005. 157–175. Még ha az általa fölvonultatott szövegpárhuzamok (171–172.) nem is mindegyike meggyőző, a keresztény költészetből származó reminiscenciák funkciójára annál elhíihetőbb magyarázatot ad.

<sup>60</sup> Vö. pl. Paulinus Nolanus *ascensio*-leírásával: *qui cruce purpurea pretiosi sanguinis ostro / arduus ascensu volucris penetravit in alta / nube super Cherubim volitans seditque parenti / dexter et inde suis caelestia dona profudit.* (*Carm.* XVII. 89–92.)

4. Az *Argus*ban elbeszélte történet meglehetősen egyszerű: a nyitóképben a lehatárolt nap utolsó fényével ragyogja be az árnyas ligetekben jóllakottan heverő gulyákat, az álomba szenderülő, botokat faragó, koszorúfonással vagy pánsíp készítésével foglalatalkodó pásztorokat, amikor az ég hirtelen elsötétül, és rettenetes vihar söpör végig a tájon, gyökerestül szakítva ki egy roppant ciprusfát, amely zuhantában maga alá temeti a dombokat és a mezőket. A pásztorok fejvesztetten menekülnek: Silvius és Phitias történetesen ugyanazon hegy két barlangjába húzódik be, s kezdetét veszi hosszú párbeszédük, melynek során előbb a kegyetlen sorsot panaszolják, majd mindketten megsiratják a pásztorok csodálatos, százszerű királyát, Argust, aki egyetlen pillantásával képes volt mindent fölvirágoztatni. Ennek végeztével mindketten elmenekülnek: Phitias Sulmo mezőire, Silvius az etruszk erdőkre távozik. A zárlatban az egész történetet elbeszélő Ydeus magára maradván bánkódik a vihar sújtotta tengerparton.

Ámde amennyire egyszerű a cselekmény maga, annyira összetett az ecloga fölépítése. Fölfogható egyetlen monológnak, hiszen az elbeszélő elejétől a végéig a tengerparton magára maradó Ydeus. Ebből kiindulva M. François és P. Bachmann Vergilius szintén monologikus VI. eclogáját tartja a legközelebbi mintaképnek (*cheminement virgilien*), azt viszont elismerik, hogy a két költeményben talán ez az egyetlen közös vonás (*toutes choses différentes d'ailleurs*).<sup>61</sup> Petrarca azonban, miként a nyelvhasználatban, a szerkesztésmódban is messzire távolodik a vergiliusi előképtől. A sokszor megdöbbentő arányosságokat, számszerű megfeleléseket mutató vergiliusi szerkesztésmóddal<sup>62</sup> szemben az *Argus*ban éppenséggel nyugtalanító aszimmetria uralkodik. Ydeus bevezető elbeszélése (1–29) után Phitias 8 soros fohászzkodása (29–36), majd Silvius 16 soros *consolatio*ja következik (42–57). A legközelebbi, s egyben a leghosszabb, 34 sort kitevő narratív egység Phitias *epicediuma* (69–102). Ez fölfogható volna három, az előzőnél minden esetben nagyjából kétszer hosszabb egységnek. Ezt a sorozatot azonban megtöri Silvius mindössze 15 sort kitevő válasza Phitias *epicediumára* (107–121).<sup>63</sup> Megnyugtatóbb megoldásnak tűnik, ha Phitias siratóénekét vesszük középpontnak, mivel ezt gyűrűs kompozícióba fogja Silvius két megszólalása: 16 – 34 – 15. Ekkor viszont Phitias bevezető fohászzkodását kell külön vennünk, mintegy a siratóénekek *prooemiumaként*. E nagyobb egységeket is rendre megtöri a hosszabb-rövidebb átvezető, párbeszédés egységek: 36–41 (Phitias, Silvius), 58–68 (Phitias, Silvius), 103–106 (Silvius, Phitias). A többféleképpen is értelmezhető szerkezetet e rövid, közbevetett párbeszéd még szaggatottabbá teszi, ezáltal pedig a költemény a szokatlanul fönséges stílus ellenére is rendkívüli feszültséget és zaklatottságot kelt.<sup>64</sup>

<sup>61</sup> I. m. (5. jegyz.) 57.

<sup>62</sup> Vergilius eclogáinak szerkezetéről lásd J. Van Sickle: Reading Virgil's Eclogue Book. ANRW II.31.1. Berlin 1980. 576-603.

<sup>63</sup> Az elrendezés problematikusságát M. François és P. Bachmann mindössze regisztrálja: „Les conditions semblent rassemblées pour qu'on puisse interpréter les deux éloges funèbres de Phitias et de Silvius comme des chants amébés. Mais ce qui s'oppose c'est l'asymétrie (34 vers contre 14)” i. m. (5. jegyz.) 296.

<sup>64</sup> A párbeszéd feszültségét és nyugtalanságát (*dialogue tendu et nerveux*) hangsúlyozza M. François és P. Bachmann is: i. m. (5. jegyz.) 57.

5. A bukolikus allegóriát maga Petrarca oldja föl azon levelében, melyet Barbato da Sulmonához írt, amikor az eclogát elküldte neki: Argus Bölcs Róbert, Ydeus Róbert király kamarása, Giovanni Barrili, Phitias Barbato da Sulmona, míg Silvius maga Petrarca, mivelhogy erdei magányában kapott rá a pásztori költészetre.<sup>65</sup> A ciprusfa jelentését nem magyarázza meg, föltehetőleg azért, mert Barbatónak ezt nem is volt szükséges megmagyarázni, másrészt pedig mert az ügy politikailag igencsak kényes volt. Az ecloga középkori kommentárjai azonban nem hagynak kétséget afelől, hogy ez a ciprusfa, a *lacrimabilis arbor* (18) Nápolyi Endrével azonosítható: *cupressus est directa, alta et odorifera, quae semper viret. Per hanc intellegitur ipse rex Andreas qui magnus, bonus et virtuosus erat, et rex maximus.*<sup>66</sup>

Az Argust tárgyaló – jegezzük meg: elenyészően csekély számú – újabb szakirodalomban ezt az azonosítást némelykor megkérdőjelezzik. A. Patterson igen nagy hatású monográfiájában leszögezi, hogy a régi magyarázók tévedtek, hiszen a ciprusfa árnyékának védelmét élvezik mind a botokat faragó pásztorok, vagyis a püspökök, mind a koszorút fonók, tehát a költők, ez pedig Vergilius I. eclogájának terebélyes bükkfáját idézi föl, amelynek árnyéka, az *umbra*, a Servius megőrizte, közismert allegorikus magyarázat szerint Augustus pártfogását és védelmét jelképezi. Mivel Endre rövid életű volt és csekély befolyással rendelkezett, a ciprusfa csakis Bölcs Róbertre utalhat. Az amerikai kutató szerint ez a megoldás jóval kevésbé problematikus (*far less problematic*), ráadásul ily módon sokkal hatásosabb (*far more powerful*) szerkezet tárul föl: a költemény első fele Vergilius első eclogáját hívja elő, második fele pedig az V. eclogát, amely a Petrarca által is vallott magyarázat szerint Iulius Caesar haláláról szól, ezáltal pedig a mű a költő pesszimizmusának emblémájaként (*an emblem of Petrarch's pessimism*) olvasandó, hiszen Vergilius elsiratja Caesart, de Augustus oltalmát élvezzi, Petrarca viszont

<sup>65</sup> *Ceterum ut ecloge huius facilius sensus sit, noveris per argumentum, de quo hic mentio est, pastorem oculatum, circumspectissimum dominum regem, qui et ipse populorum suorum totus oculus pastor fuerat, importari: per Ideum Iovem nostrum, qui in Ida Cretensi altus est: per Pythiam Barbatum meum, propter insignem amicitie gloriam, quam cum michi non arrogem, non Damon elegi esse sed Silvius, et propter insitum silvarum amorem, et quia hoc poetandi genus, ut dixi, in solitudine michi et in silvis occurrerat. Cetera clara sunt. Iterum vale. Var. 49. (Ad Barbatum Sulmonensem). Részletesen lásd M. François és P. Bachmann bevezetőjét és kommentárját: i. m. (5. jegyz.) 52–58.; 291 skk. Petrarca és nápolyi barátai kapcsolatához lásd újabban S. Kelly: *The New Solomon. Robert of Naples (1309-1343) and Fourteenth-Century Kingship*. Leiden 2003. 41–49.*

<sup>66</sup> Cod. 33. Plut. 52 Laurentiana, in: *Avena*: i. m. (47. jegyz.) 178. (A kódexben található kommentár szerzője bizonytalan. Néhány kutató azon Donato degli Albanzinak (1328 k. – 1411 k.) tulajdonítja, Petrarca *De viris illustribus* és Boccaccio *De mulieribus claris* c. művei olaszra fordítójának, akinek Petrarca a *De sui ipsius et multorum ignorantia* c. művét ajánlotta, és aki Boccaccio utolsó, XVI. eclogájában (*Aggelos*) Apenninus néven szerepel. Az azonosítás azonban bizonytalan, ezért a következőkben csak magára a kódexre hivatkozunk). Egybevág ezzel Piendibeni magyarázata is: Altior: *exemplificat maximum malum, videlicet de Rege Andrea viro regine Iohanne qui occisus fuit culpa regine, in cuius ultionem postea venit Rex Ungarie. hic rex Andreas multum fuit dilectus Roberto, sed parum profuit. Et in obitu suo multi proceres perierunt. Avena*: i. m. (47. jegyz.) 254.

Róbert személyében összeolvasztja Caesar és Octavianus alakját.<sup>67</sup> Említsük meg azt is, hogy a Petrarca életművét áttekintő legújabb kézikönyv már magától értetődőnek veszi a ciprusfa Róberttel való megfeleltetését.<sup>68</sup> Patterson talán kissé erőszakos olvasata tehát azért vonja kétségbe a XIV. századi magyarázók tájékozottságát, mert úgy véli, ezzel a költemény esztétikai értékének föltárása elől hárítja el az akadályokat. Mivel azonban a lehetséges irodalmi előképeket, hypotextusokat gyanútlanul Vergilius eclogáira korlátozza, másrészt Petrarca egyéb, az eclogához szorosan kapcsolódó műveiről sem vesz tudomást, szándékával ellentétben nem gazdagítja, hanem éppenséggel elszegényíti a költemény értelmezési lehetőségeit. Az *Argus*nak ugyanis megfigyelésünk szerint talán egyetlen részlete sincsen, amely ne térne vissza, olykor többször is, a szintén epikus hangvételű levelekben, amelyek ezáltal mintegy az ecloga kommentárjaiként olvashatóak. Egy-egy téma, motívum többféle változatban, többféle műfajban való földolgozása Petrarca talán egyik legjellemzőbb művészi eljárása. Abban a levélben, amelyet 1346. augusztus 1-jén írt Barbato de Sulmonának Endre meggyilkolásáról és azon rossz előéretéről, amely még nápolyi tartózkodása idején az általa nagyra tartott királyfi sorsával kapcsolatban elfogta, szintén a vihar képe tér vissza, de immár mint az *Aeneis*ből szó szerint idézett *fortuna omnipotens et ineluctabile fatum* allegóriája:

Ut autem ceptum sequar, et

Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum,

non cum vulgo solum, sed cum maximis atque doctissimis quibusdam viris et in primis cum Virgilio videri posset, nisi et unus Omnipotens, et fati nomen in ore catholico suspectum foret. [...] Erant crebra undique velut instantium procellarum signa, graves frontes turbida nubes obduxerat, et turgida pectora pugnaces urgebant venti, fulgurabant oculi ardentés, flabant ora minacia tonabantque, prope erat ut manus impie ful-

<sup>67</sup> „Yet thanks to Petrarch’s early commentators, later ones have seen in the fall of the cypress a reference to the murder of Andrew of Hungary, husband of Robert’s granddaughter Joan, who was suspected of complicity in the murder but eventually cleared by Clement VI. It is hard to see how Andrew’s brief and pathetic career could have inspired this translatio of Virgil’s resonant and multifoliate shade. A far less problematic solution is to see the Argus as exploring the death of Robert of Naples through two different but parallel structures; the first, an expansion of Servian commentary on the protected posture of Tityrus; the second, an imitation of Virgil’s fifth eclogue, governed by the premise that the Daphnis of that poem was Julius Caesar. Structurally far more powerful, the poem so understood also functions as an emblem of Petrarch’s pessimism. For Virgil there were two political persons to be celebrated as gods, one dead, the other very much alive and the site of cultural optimism, but in this poem, as befits the pastoral of Rome’s dismemberment, the two Caesars converge and are buried in single ritual.” Pastoral and Ideology. Oxford 1988. 51–52.

<sup>68</sup> „In Petrarch’s Argus, Idaeus recalls how the sudden darkening of the sky and a violent thunderstorm that uprooted a mighty cypress signaled the death of King Robert.” S. Carrai: Pastoral as Personal Mythology in History. In: Petrarch. A Critical Guide to the Complete Works. Ed. by V. Kirkham and A. Maggi. Chicago–London 2009. 170.

minarent; equor aulicum iam tumebat, iamque estus horrisonus et reciproci fluctus et obscene aves et peregrina prodigia vestris late litoribus recursabant.<sup>69</sup>

Ez az allegória tökéletesen egybevág a középkori kommentároknak az ecloga viharleírásához fűzött magyarázataival, mely szerint a jégeső a bárók és mágnások összeesküvését, a lesújtó villámok gonosz terveiket jelentik, míg a kidőlő ciprustól sújtott dombok és mezők a nemeseket és a köznépet, hiszen Endre meggyilkolása miatt következett be Nagy Lajos magyar király bosszúhadjárata.<sup>70</sup> Hasonló ehhez azon epikus, 122 soros viharleírás, amely egy immár hexameterben írott, szintén Giovanni Colonnához címzett verses levélben olvasható (*Epyyst.* I. 10.). Ez a leírás azonban új motívummal bővül: az áldatlan időjárás annak köszönhető, hogy a Szaturnusz ferde szemmel tekint a földre, mert az őt befogadó Vízöntő jegye az *infortuna maiornak* nevezett bolygó károkozó hatását még inkább fölerősíti:

Heu quid agam? Domus ampla Iovis concussa tremiscit,  
 Cardine mota suo ruit alti ianua celi,  
 Terribili clamore sonans. Sub nube propinqua  
 Fulmina fulminibus concurrere dura trisulcis  
 Visa, levem media fregerunt nocte quietem.  
 Ignibus alternis polus exardescit uterque:  
 Nubila rupta tonant luxque impia territat orbem,  
 Exanimatque hominum mentes et corda ferarum.  
 [...]  
 Solus ab imbrifera pallens regione per umbras  
 Despicit obliquo Saturnus lumine terras  
 Nempe gravis senio, madido discinctus amictu,  
 Canaque ceruleo substringens tempora nimbo.  
 Tardus ad omne bonum, diros festinat ad actus  
 Et stupor unus habet, quibus is circumdatus alis  
 Hesterno cum forte die longinqua teneret  
 Immensos celi tractus enaverit, unde  
 Tam subito damnosus ei sit Aquarius hospes. (1–8, 35–43)

<sup>69</sup> *Fam.* VI. 5. 2–3. (*Ad Barbatum Sulmonensem, de miserabili et indigna morte regis Andree*)

<sup>70</sup> horruit eter, idest mundus, propter illius mortem; et precipue orruit illa rengni [sic!] pars illi subdita, quia ventus et imber sevirer ceperant (vel «sevirer» pro: sevirerant) terribili grandine; idest barones et magnates ceperunt sequi seditionem et discordiam et inter eos mala concipere. – certatim, idest assidue, sine causa et precipue cogitatione, mortem regis andree fratris lodovici ungarie regis; et fulmina descendere fractis nimbis, idest male cogitationes et ipsa crudelia que ordinabantur ceperunt sevirer, seu exclusa in aperto, cum ad mortem dicit regis pervenere infanda manu et ipsum occiderunt derisorie; et ideo dicit: Altior cupressus. [...] – et colles concussit et arva, idest concussit nobiles et ignobiles; nam propter montes intelligendum est magnos viros, propter vero arva populus et ignobiles virj; nam mortem omnes istius senserunt magno infortunio, nam post modum lodovicus, rex ungarie, armata manu pervenit ad vindicandum fratrem suum, cuius omnes senserunt. *Avena:* i. m. (47. jegyz.) 178.

Ez az asztrológiai motívum visszatér az *Argus*ban is, és nézetünk szerint teljességgel kizárja a ciprusfa Róberttel való azonosítását. Már korábban fölfigyeltem rá – szól az eclogában Silvius –, hogy a Mars baljósan lángol, a Szaturnusz az esőhözó házban, vagyis a Vízöntőben tartózkodik, a Jupiter ostrom alatt áll, a Vénusz pedig ferdén tekint rá:

– O Phitia, Phitia; fateor, sic astra minari  
 Iampridem adverti, postquam flamantia Martis  
 Lumina, et imbrifera Saturnum in parte morantem,  
 Obsessumque Iovem, et Venerem transversa tuentem... (42–45)

A Cod. 33. névtelen szerzője szerint az ostrom alatt álló Jupiter mint királyi bolygó magát Endrét jelenti, a vérvörösen fénylő Mars és a lehető legrosszabbul álló Szaturnusz az előkelők és a tanácsadók ellenséges indulatát jelképezi, a Jupiterre görbén tekintő, vagyis a vele kedvezőtlen fényszögben, ún. kvadrátban álló Vénusz pedig magát Johannát.<sup>71</sup> Hasonlóképpen magyarázza a szöveghelyet Piendibeni is, kiegészítve azzal, hogy a Szaturnusz (többek között a főpapok bolygója) VI. Kelemenre vonatkozik, aki a magyar királyi udvar diplomáciai és anyagi erőfeszítései ellenére sokáig húzódozott attól, hogy Endrének megadja a királyi címet.<sup>72</sup> Mindez egybevág az *Argus* egyik alapgonddal, amely a Barbatóhoz írott levélben is meghatározó: a Petrarcat egyébként is sokat foglalkoztató végzet kérdésével,<sup>73</sup> különösen pedig a sorscsapások előrelátásának képességével és annak teljes hiábavalóságával:

Rogo, quid novi, quid inopini accidit? quis non ista prevederat? et previdisse quid profuit? tam profunde enim totis regni precordiis se nequitie dirum virus infude-

<sup>71</sup> – Postquam notavi flammantia lumina martis: Hic, fingendo, vult ostendere se providisse ea que venerunt in indicis planetarum, cum ea previdisset ex sola ratione oculata; quia videbat barones et magnates regni et ipsam reginam deridentes ipsum regem simplicem Andream, Iuvenem optimum [...] Unde dicit: postquam notavi flamantia lumina martis, (Mars dicitur multum mali significare cum ultra solitum lucet; vel previdet, nam illa nimia lux nimia ipsa infiventia in eo esse) et notavi saturnum in imbrifera parte, hoc est in aquario, (nam saturnum dicitur, in aquario signo manentem, pessimum esse) quasi dicat: postquam notavi omnes principes et consultores regni inflamantes et perperum indignantes ipsum innocuum regem, idest ipsum regem ossessum ab insidiis illorum qui eum hodie habebant; et venerem transversa tuentem, idest ipsa regina transversa facie intuere ipsum iuvenulum regem et derisive (Nam, cum sol veneri se iungit, periculosa continuo est). Avena: i. m. (47. jegyz.) 180–181.

<sup>72</sup> – Per Martis signa intelligit apparatus bellorum, quos notavit fieri per quosdam. – Per Saturnum intelligit summum pontificem qui senex erat et gravis et malignus in regem Andream, cuius coronationem diferebat, ut ex suis Regem aliquem coronaret. – per Iovem intelligit regem Andream, qui malignitatibus regine Iohanne, quorundam principum, accedente etiam consensu pape et plurimorum cardinalium, obsidebatur in regni potestate. – per Venerem intelligit Reginam Iohannam libidinosam, que Andream regem proterve respiciebat et mala intentione. Avena: i. m. (47. jegyz.) 256.

<sup>73</sup> Ehhez lásd legutóbb, különös tekintettel az idézett levélre: A. Baldassari: Il tema della fortuna. In: Motivi e forme delle Familiari di Francesco Petrarca, (12. jegyz.) 527–548. A téma régebbi, monografikus feldolgozása: K. Heitman: Fortuna und Virtus. Eine Studie zu Petrarca's Lebensweisheit. Köln-Graz 1958.

rat, ut iam nisi mortiferum esse non posset; tantum audacie tantumque licentie reproborum, tanta piorum desperatio, tantus meror incesserat.<sup>74</sup>

Helytállónak tűnik tehát a névtelen magyarázó azon észrevétele, mely szerint Silvius asztrológiai tudása pusztá szerepjáték, és a csillagok állásának leírásában Petrarca csupán átfogalmazza az asztrológiai szimbolika nyelvére mindazt, amit éles elméjével és megfigyelőképességével (*ratione oculata*) a csillagjósítás tudománya nélkül is előre látott. Tegyük hozzá: ily módon azt is el tudta kerülni, hogy a politikai szereplőket néven nevezze; az eclogák homályos, kommentár nélkül sokszor megfejthetetlen allegóriáinak megalkotásában, s egyáltalán, a kor politikai eseményeinek a *genus ambiguum*, vagyis a bukolika nyelvén való elbeszélésében ez nem a legutolsó szempont volt.<sup>75</sup> Összhangban áll ezzel a magyarázattal<sup>76</sup> azon tény is, hogy a klérus körében is elfogadott, sőt népszerű asztrológiát a költő határozottan elítélte: a *De remediis utriusque fortunae* c. művében Pompeius, Crassus és Caesar sorsát hozza föl példának, akiknek a káldeus csillagjósók megjövendölték, hogy boldog öregség után hazájukban éri őket a halál.<sup>77</sup> Tudjuk azonban azt is, hogy az elmarasztaló kijelentések ellenére Petrarca az asztrológiában korántsem volt tájékozatlan: a *Libri peculiare mei* listájának *Astrol(ogi)* rovatában említett „*Spera*” c. munkán, valamint Macrobiuson kívül igen jól ismerte Firmicus Maternust is, a csillagjósáláshoz való viszonyulása pedig, miként M. Rinaldi kutatásaiból kiviláglik, az elvi elutasítás és az intellektuális kíváncsiság között ingadozott.<sup>78</sup> A kortárs firenzei történétíró, Giovanni Villani krónikája pedig azt igazolja, hogy a csillagok állása nem pusztán a kényes politikai viszonyokat körülíró képes beszéd, hanem valós

<sup>74</sup> *Fam.* VI. 5. 3.

<sup>75</sup> Vö. *Epistule sine nomine, pref.: Cum semper odiosa fuerit, nunc capitalis est veritas. Crescentibus nempe flagitiis hominum, crevit veri odium, et regnum blanditiis ac mendacio datum est. Id me sepe dixisse, interdum etiam et scripsisse memini; sed dicendum sepius scribendumque est. Non ante fletus desinet quam dolor. Ea me pridem cogitatio induxit, ut Bucolicum carmen, poematis genus ambigui, scriberem, quod paucis intellectum plures forsitan delectaret.* E szöveghelyhez lásd Krautter monográfiájának Bukolische Verschlüsselung als Tarnungsmaßnahme c. fejezetét: i. m. (1. jegyz.) 133–135.

<sup>76</sup> Ezt fogadja el *M. François* és *P. Bachmann* kommentárja is, amely e helyütt jószerével a középkori magyarázók interpretációinak ismertetésére szorítkozik, i. m. (5. jegyz.) 295.

<sup>77</sup> *Persuasum sane nullo negotio crediderim; promptum est persuadere volentibus, quibusdam persuasor necessarius non est: ipsi sibi sunt vates et occursum animantium volatusque avium et garritus letum in augurium ducunt. At si quotiens te ista feellerint recogitas, si de hac re vicinos interrogas, nisi vel tu ultro te fallis vel illi participes erroris querunt, facile deprehendes quorsum his prestigiis credendum sit, nisi tres illi summi hominum rerumque moderatores Pompeius, Crassus et Cesar iurati forte contrarium dicturi sint quibus, quod constat magno quidem omniumque familiarissimo teste Marco Tullio, Chaldei omnes aruspicesque promiserant quod preclaro fine omnes beati senes in patria morentur.* I. 112. (*De promissis aruspicum omnibusque somniis*)

<sup>78</sup> „In realtà, nonostante le frequenti dichiarazioni polemiche, l’atteggiamento del Petrarca nei confronti dell’astrologia rimane sempre ancipite e ambivalente, sospeso tra il rifiuto ideologico e una notevole curiosità intellettuale.” Petrara, Firmico Materno e la tradizione astrologica. In: Petrara, l’umanesimo e la civiltà europea. Atti del Convegno Internazionale Firenze 5–10 dicembre 2004. A cura di *D. Coppini* e *M. Feo*. Quaderni petrarcheschi XV–XVI. (2005–2006) 702.

asztrológiai megfigyelések átvétele. Villani ugyanis igen részletesen, külön fejezetben számol be egy bizonyos „*mastro Pagolo, gran maestro di questa iscienza*” megfigyeléséről, mely szerint 1345 márciusában a Szaturnusz belépett a Vízöntő jegyébe, *coniuncti*óba, vagyis együttállásba került a Jupiterrel; ugyanezen jegy 22. fokán állott ekkor a Mars is, majd március 28-án átlépett a Halakba, míg a Hold szintén a Vízöntőben állt. Ez a csillagállás a korabeli tudósok szerint súlyos változásokat jelzett előre, csatákat, gyilkosságot, népek és királyságok válságát, királyhalált és hatalomváltást. Az általános rémületet az asztrológusok még azzal is fokozták, hogy kiszámolták, ugyanilyen csillagállás alatt vette kezdetét egykor a Római Birodalom hanyatlása a vandálok és gótok Itáliába való betörésének idején. Még rosszabb lett a helyzet szeptember 12-én, amikor a pusztító Mars átlépett a Rák, vagyis a békét, gazdagságot és nemességet adó Jupiter exaltációjának jegyébe. Szeptember 18-án gyilkolták meg Endrét.<sup>79</sup> Jóllehet az asztrológusok szerint a Rákban álló Mars elsősorban Franciaországra jelentett csapást – nyilván a százéves háború kitörésére gondoltak –, de Villani a nápolyi királyságot sújtó változásokat (*mutazione della signoria del regno di Sicilia*) sem mulasztja el megemlíteni; ennek a baljós együttállásnak mindenütt katasztrófákhoz kellett vezetnie, s talán ez is közrejátszik abban, hogy a *Bucolicum carmen* kompozíciójában a II. és a már említett XII. ecloga oly szorososan összetartozik. Hozzávehetjük még az V. eclogát (*Pietas pastoralis*), melynek tárgya Róma hanyatlása és Cola di Rienzo föllépése – e költemény és az *Argus* közötti párhuzamokat hangsúlyozza K. Krautter.<sup>80</sup> Úgy tűnik, Petrarca számára Endre, a később szintén meggyilkolt Cola di Rienzo és a börtönbe vetett Jó János jelképezte saját korának általános politikai válságát; ezt látszik megerősíteni, hogy a *De remediis praefati*ójában e három tragikus alakot együtt említi, anélkül azonban, hogy

<sup>79</sup> *Nell'anno MCCCXLV a di XXVIII marzo, poco dopo l'ora di nona, secondo l'adequazione di mastro Pagolo di ser Piero, gran maestro in questa iscienza, fue la congiunzione di Saturno e di Giove a gradi XX del segno Aquario collo infrascritto aspetto degli altri pianeti. [...] E all'entrare che fece il sole nell'Ariete, a di XI di marzo, fu Saturno in sull'ascendente nel segno d'Aquario gradi XVIII e signore dell'anno, e Giove nel detto Aquario gradi XVI. [...] Questa congiunzione co' suoi aspetti delli altri pianeti e segni, secondo il detto e scritto de' libri degli antichi grandi maestri di strolomia, significa, Idio consentiente, grandi cose al mondo, e battaglie, e micidi, e grandi commutazioni di regni e di popoli, e morte di re, e tralazione di signorie e di sette, e apartimento d'alcuno profeta e di nuovi errori a fede, e nuova venuta di signori e di nuove genti, e carestia e mortalità apresso in quelli crimanti, regni, paesi e cittadi, la cui infruenza de' detti segni e pianeti è atribuita; E nota ancora e troverai che 'l pianeto di Marti entrò nel segno del Cancro a di XII del mese di settembre nel detto anno MCCCXLV, e stette nel detto segno tra diretto e retrogrado infino a di X di gennaio, che ritrogando tornò in Gemini, e stettevi insino a di XVI di febraio, e ritornò poi in Cancro, e stette poi in quello infino a di II di maggio MCCCXLVI, sicché mostra sia stato in Cancro da mesi VI e mezzo tra due volte, che secondo suo usato corso non sta nel segno che L di. Onde per molti maestri si disse che 'l reame di Francia avrebbe molte aversità e mutazioni, perché il segno del Cancro è asaltazione del pianeto di Giove dolce e pacifico, e dà ricchezze e nobiltà. Nuova cronica XIII. 41.*

<sup>80</sup> „Unter der Hirtengedichten mit politischer Thematik nehmen die Eklogen II und V eine Sonderstellung ein. Im Unterschied zu den bisher betrachteten Stücken haben sie nicht die Korruption der avignonischen Kurie zum Thema, sondern die politischen Zustände an zwei in den Vierziger Jahren des XIV. Jahrhunderts neuralgischen Punkten Italiens, Neapel und Rom.” I. m. (1. jegyz.) 136.

megnevezné őket.<sup>81</sup> S ez a tény, valamint az, hogy a középkori magyarázók Endrét egybehangzóan a királyi bolygóval, Jupiterrel azonosítják, nem amellett tanúskodik, hogy politikailag jelentéktelen tényező lett volna, miként Patterson véli. Éppen ellenkezőleg: a bátyjához, Nagy Lajoshoz hasonlóan harcias lelkületű Endre korántsem gyámoltalanul viselte a sorozatos megaláztatásokat. Boccaccio írja a *De casibus virorum illustrium* c. művében, hogy az udvari előkelők a tizennyolc esztendőös ifjában ráismertek a leendő kemény kezű uralkodóra, s az általa kilátásba helyezett büntetésektől való félelem is ösztökélte őket a merénylet mielőbbi végrehajtására.<sup>82</sup> A nápolyi eseményeket megörökítő *Faunus* c. eclogájában Boccaccio – ekkor még az ún. magyar párt álláspontját fogadva el – azt is hangsúlyozza, hogy Argus halálakor személyesen Alexisre, vagyis Endrére bízta rá országát, itt is kiemelve a királyfi bátorságát, igaz, óvatlanságát sem hallgatva el.<sup>83</sup> Bár a valóságban Róbert a halálos ágyán éppenséggel úgy rendelkezett, hogy az uralkodó egyedül Johanna legyen, a végül VI. Kelemen által is legitimált trónörökös megfojtása, majd az azt követő nápolyi népfölkelés még borzasztóbb katasztrófák sorozatát vetítette előre.

6. Másfelől pedig a ciprusfa képe teljes összhangban áll Endrének a Giovanni Colonnához és Barbatóhoz írott levelekben megrajzolt képével: *puer alti animi*,<sup>84</sup> *innocuus adulescens*,<sup>85</sup> *iustus dominus*,<sup>86</sup> *mitissimus innocentissimusque homo et dominus tuus, rarae indolis puer, magnae spei rex*.<sup>87</sup> E sudár ciprus gyászos sorsát azonban Phebus, a *praescius vates* előre megjósolta: *Erit hec lacrimabilis arbor* (18). Tegyük hozzá, Patterson föltételezése, mely szerint Endre rövid és tragikus pályafutása összeegyeztetetlen a serviusi *umbra* allegóriájával (*Virgil's resonant and multifoliate shade*), már csak azért sem állja meg helyét, mert az oltalmat adó fa nem csupán a legfőbb hatalom szimbóluma lehet. Hogy csak egyetlen példát említsünk, a Petrarca által föltehetőleg ismert Corippus részben bibliai ihletésű panegyricusában Anastasius „*quaestor et magister*” a védelmet adó fa, mely azonban a II. Iustinus császárt jelképező forrásból táplálko-

<sup>81</sup> *Ac, ne omnia a vetustate mutuemur, et exules nuper et captivos et in acie cesos, domi et capite truncos quodque durissimum vel relatu, et laqueo enectos fedequ laniatos reges novimus.*

<sup>82</sup> *Verum, cum quidam ex regni proceribus iam precognitam in se severitatem regii iuvenis et forte meritam indignationem timerent, et sibi, si rex fieret, presagirent supplicium, coniurantes in eum, clam ne coronaretur operam dare ceperunt.* XI. 26. (*De Phylippa Cathinensi*)

<sup>83</sup> *Ast moriens silvas iuveni commisit Alexi, / qui cautus modicum dum armenta per arva trahebat / in gravidam tum forte lupam rabieque tremendam / incidit, impavidus nullo cum lumine lustrum / ingrediens; cuius surgens sevissima guctur / dentibus invasit, potuit neque ab inde revelli / donec et occulto spirasset tramite vita.* 82–88.

<sup>84</sup> *Fam. V. 6. 4. (Ad eundem [sc. ad Iohannem de Columna] execratio nocturnorum grassatorum apud Neapolim necnon et ludi cruentissimi, qui ibidem celebratur)*

<sup>85</sup> *Fam. VI. 5. 8. (Ad Barbatum Sulmonensem, de miserabili et indigna morte regis Andree)*

<sup>86</sup> *Fam. VI. 5. 9.*

<sup>87</sup> *Fam. VI. 5. 10.*

zik.<sup>88</sup> Hasonló alá-fölrendeltségi viszonyt láthatunk az *Argusban* Phebus és a magasra nőtt ciprusfa között. Piendibeni kommentárja szerint Phebus is Róbert királyt jelöli, ami koherens magyarázat, hiszen az ecloga elején az eltemetett nap, a *sol sepultus* (14) világosan Róbertre utal, s a napszimbolikát Petrarca a nápolyi uralkodóra másutt is alkalmazza.<sup>89</sup> Ebből pedig az következik, hogy a *solis amor*, a *solis pia cura sepulti* (14) sem lehet más, mint Andre. Róbert képzett asztrológusként előre látta ugyan Andre sorsát, de változtatni nem tudott rajta.<sup>90</sup> Ezt erősítik meg az irodalmi allúziók is. A *lacrimabilis* jelző óhatatlanul előhívja az erőszakos halált halt Polydorus történetét, akinek szellemét csak Aeneas engeszteli ki méltó temetéssel és halotti áldozattal.<sup>91</sup> Ezt a történetet, mint láthattuk, Petrarca a nápolyi változások kapcsán már a Stefano Colonnához címzett levélben is fölidézte. Andre, az idegen országba került, s ott hitszegő módon orvul meggyilkolt királyfi sorsa pedig ismét csak Polydorusra emlékeztethette: az összeesküvők Andre holttestét a tetthelyen, a murronei barátok kolostorának kertjében titokban akarták elföldelni, de miután magyar szobalánya fölfigyelt rájuk és kiáltozni kezdett, sorsára hagyták.<sup>92</sup> Az ovidiusi előkép, Cyparissus tragédiája (*Met.* X. 106–142) már a

<sup>88</sup> *tu fertilis arbor / Augusto de fonte bibens: fons maximus aulae est / communis benefactor erus fons omnia ditans, / qui tua per latas eduxit brachia terras / et populos vestra requiescere fecit in umbra. / hoc mihi da de fonte bibam: tu pabula praebes, / fons mihi dulcis aquas. Haec inter amoena libenter / nutriat et vestra satiatius protegat umbra. Panegyricus in laudem Anastasii quaestoris et magistri* 18–25. Lásd még A. Cameron kommentárját: Flavius Cresconius Corippus: In laudem Iustini Augusti memoris libri IV. Ed. with translation and commentary by A. Cameron. London 1976. *ad loc.* Corippus nevét Petrarca sehol sem említi ugyan, a csak Corippusnál megtalálható fordulatok és a *Bucolicum carmen* szövegszerű megfelelései azonban arra engednek következtetni, hogy ezt a középkorban korántsem közkezen forgó auctort a költő olvashatta. Az *Argus* faszimbolikájának hatása azután kimutatható a későbbi pásztori költészetben, így Jean Molinet *L'Arbre de Bourgogne sus la mort du duc Charles* c. költeményében. Ehhez lásd J. Blanchard: *La pastorale en France aux XIV<sup>e</sup> et XV<sup>e</sup> siècles. Recherches sur les structures de l'imaginaire médiéval.* Paris 1983, különösen a *L'Arbre-pouvoir* c. fejezetet: 321–326.

<sup>89</sup> Így a Stefano Colonnához írott, az általános európai válságot áttekintő levélben is: *Habuit equidem orbis ille solem, Robertum summum illum et virum et regem, qui quo die rebus humanis excessit, quod de Platone dicitur, sol celo cecidisse visus est. Si michi non credis, regnicolas interroga quam longa de regno eclipsis, quam feda passim et tristitia multa per tenebras. Fam. XV. 7. 10.*

<sup>90</sup> Prescius: *hoc etiam potest ad historie veritatem reduci ad Robertum Regem, quem solem intelligimus, qui Robertus maximus fuit astrologus et omnium liberalium artium peritissimus; et sua scientia praedixit Andream regem acerbo funere perire debere, nec valuit adhibere tantam diligentiam ut causam posset pestiferum vitare. Avena: i. m. (47. jegyz.) 255. Róbert asztrológiai ismereteihez lásd M. François-P. Bachmann: i. m. (5. jegyz.) 292–293.*

<sup>91</sup> *(eloquar an síleam?) gemitus lacrimabilis imo / auditor tumulo et vox reddita fertur ad auris: / „quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto, / parce pias scelerare manus.” [...] ergo instauramus Polydoro funus, et ingens / aggeritur tumulo tellus; stant Manibus arae / caeruleis maestae vittis atraque cupresso, / et circum Iliades crinem de more solutae... (Verg. Aen. III. 38–42; 62–65.)*

<sup>92</sup> *fu preso il detto Andreas e messogli uno capresto in collo, e poi spenzolato dallo sporto della detta sala sopra il giardino, essendo per parte di detti traditori ch'erano in quello preso e tirato pe' piedi tanto che llo strangolaro, credendo sotterrarlo nel detto giardino, ch'altri nol sapesse; se non ch'una sua cameriera ungaro la sentì, e vidde, e cominciò a gridare, onde i traditori si fuggiro, e lasciaro il corpo morto nel giardino. G. Villani: Nuova cronica XIII. 51.*

középkori magyarázóknak is föltűnt, a történetet röviden össze is foglalják. A párhuzam kézenfekvő, hiszen Endrét vadászat ürügyével csalták az összeesküvők Aversába. Az viszont mind a régi, mind a modern kommentárok figyelmét elkerülni látszik, hogy a vihar korántsem valamilyen személytelen erő, hanem az Endre megkoronázásában ellenérdekelte, s végül erőszakhoz folyamodó hatalmasságok allegóriája. Petrarca már nápolyi látogatása idején úgy látta Endrét, sőt akkor még Johannát is, mint a farkasok őrizetére bízott bárányt, s erre a merénylet után emlékeztette is Barbatót.<sup>93</sup> Az erőszakos halál által pedig a vihar kiszakította ciprusfa képe több szállal is kapcsolódik a szent fákon való istentelen erőszakítétel klasszikus toposzához,<sup>94</sup> különösképpen a *Metamorphoses* egy másik elbeszéléshez: a szent liget leírása és a roppant fa kidőlése Erysichthon történetét idézi föl (VIII. 743–776). A vihar által gyökerestül kitépett ciprus úgy zuhan a földre, mint Ceres ligetének szent tölgye Erysichthon és szolgáinak fejszecsapásai alatt:

persequitur scelus ille suum, labefactaque tandem  
ictibus innumeris adductaque funibus arbor  
corrui et multam prostravit pondere silvam. (774–776)

Altior, ethereo penitus convulsa fragore  
Corruit et colles concussit et arva cupressus,  
Solis amor quondam, solis pia cura sepulti. (12–14)

Miként már F. Bömer hangsúlyozta, Kallimachos komikus elemeket sem nélkülöző Démétér-himnuszához képest Ovidius a történetet komorabbra és hátborzongatóbbra (*düsterer und grausamer*) hangolja: Erysichthont az isteneket nemhogy semmibe vevő, hanem velük szemben egyenesen ellenséges alakká formálja, aki soha semmilyen istennek nem mutatott be áldozatot, és aki már-már a *contemptor divum*, Mezentius vonásait ölti magára. Hasonló megfontolásból helyettesíthette a Kallimachosnál szereplő nyárfát (ἀγχιρον) a jóval fenségesebb tölgyfával, s emelte ki Erysichthon istentelenségét a *dryas* meggyilkolásával.<sup>95</sup> Ismeretes, hogy Erysichthon Ceres büntetéseként csillapíthatatlan

<sup>93</sup> *Mendax hic utinam sim propheta; sed agnos duos multorum custodie luporum creditos video, regnumque sine rege. Fam. V. 1. 3. (Ad Barbatum Sulmonensem, de Roberti Siculi regis obitu) Vö. Fam. VI. 5. 8. (Ad Barbatum Sulmonensem, de miserabili et indigna morte regis Andree): Caput adolescentis innocui primum omnium hac ruina oppressum iri, fateor, non videbam; nescio quid obstat feralibus coniecturis, id unum quod in malis pessimum erat abscondens; quanquam, ut meminisse videor, iam inde primis ad te literis agnum lupis obiectum, utinam non tam certo dixerim augurio! Et profecto luporum morsus ac rabiem et illa comunia perditorum hominum – contemptum odium invidiam dolum rapinam carcerem exilium – cogitabam; talis hominis talem mortem nec cogitare didiceram nec vereri, quippe qui nullis ex tragediis tam nefarias et tam truces insidias meminisssem.* Föltűnő, hogy ugyanezt a bibliai képet használja Endrere Domenico da Gravina is: *Remanente itaque duce Andrea praefato velut agniculo inter lupos, si dicta regina praeteritis diebus male egerat, pessime operata est in futuris erga virum suum praefatum.* I. m. (10. jegyz.) 10.

<sup>94</sup> Ehhez lásd R. F. Thomas: *Tree Violation and Ambivalence in Virgil.* TAPhA 118 (1988) 261–263.

<sup>95</sup> P. Ovidius Naso: *Metamorphosen.* Kommentar von F. Bömer. Buch VIII–IX. Heidelberg 1977. 241–242. Lásd még A. H. F. Griffin: *Erysichthon – Ovid's giant?* G&R 33 (1986) 55–63.

éhségében végül önmagát is fölfalta. Ez a történet Petrarca korában bevett *exemplum*-ként szolgált. Boccaccio *Genealogie deorum gentilium* c. monumentális kézikönyvében hosszú fejezetet szentel a súlyos bűnök következményeként föllépő, pusztító éhségnek. A Fames, Erebus és Nox gyermeke lehet közösségi (*publica*) vagy egyéni (*privata*): az előbbire a bibliai éhínséget hozza példának, amely a fáraó népét sújtotta, az utóbbira pedig Erysichthon esetét.<sup>96</sup> Az Ovidius-filológiában régóta közhelynek számít, hogy a bukolikus környezetet, a védettség és elrejtettség jelképévé váló vergiliusi erdőket a sulmói költő gyakran hitelteleníti el a bennük végbemenő tragikus vagy erőszakos jele-  
netekkel.<sup>97</sup> Az epikus színezetű viharjelenetet e két, tipikusan ovidiusi, a bukolikus idillt tudatosan fölépítő majd leromboló mítoszfeldolgozás, valamint az *Aeneis* Polydorus-jelenetének egymásra vetítésével Petrarca rendkívül összetett képet alkotott: Johanna és környezete az Erysichthonéhoz hasonlóan istentelen merénnyel nemcsak Endre életét oltotta ki; a gyilkosság Nápolyt az aranykori állapotokat egyedül őrző menedékhelyből a thrákok földjéhez hasonló, elátkozott országgá tette, mohó hatalomvágyuk pedig lassanként az egykor virágzó királyságot is fölemészti.

Nem lehet véletlen, hogy hasonlóképpen a szent ligetek toposzaiból építkezik az a leírás is, amelyet egy megint csak Barbatónak címzett verses levelében Petrarca a Párma melletti Selvapiana erdei menedékéről ad, ahol új ihletet kapott *Africa* c. eposzának folytatásához. Jóval több ez, mint kellemes fölüdülést kínáló bukolikus enyhely; a környékbeli parasztokat és kanászokat már a közelében szent rettenet fogja el, nem is mernek ide belépni, jóllehet a liget belseje nemcsak a nap hevétől, hanem még a déli szél-től is védelmet nyújt, s nem is pusztán a Múzsák lakóhelye, hanem csodálatos illatával már-már a paradicsomkert boldog nyugalma idézi.<sup>98</sup> Allegorikus értelemben hasonló szent liget, *nemus*, a tudós emberek menedéke volt Róbert idejében a *dulcis Parthenope* is. A költő Róbert, majd még az ő halála után is Barbato invitálására fontolgatta, hogy e városban véglegesen letelepedik. Végre megszabadulhat a szüntelenül bolyongó Ulixes szerepétől, és korának Vergiliusává válhat.<sup>99</sup> Endre meggyilkolása és az utána következő káosz e remények végleges szertefoszlását is jelentette.

<sup>96</sup> *Famem dicit Paulus iuxta Crisippum Herebi Noctisque fuisse filiam. Hec autem aut publica est, ut olim premonstrata Pharaoni, aut privata ut Erisithonis. Genealogie deorum gentilium* I. 25. (*De fame Herebi filia*)

<sup>97</sup> Lásd H. Parry: Ovid's Metamorphoses: Violence in a Pastoral Landscape. TAPhA 95 (1964) 268-282.

<sup>98</sup> *Florens in medio thorus est, quem cespite nullo / Eredit manus artificis, sed amica poetis / Ipsa suis natura locum meditata creavit. / Hic avium cantus fontis cum murmure blandos / Conciliant somnos: gratum parat herba cubile, / Fronde tegunt rami, mons flamina submovet Austri. / Horridus hunc metuit pedibus violare subulcus, / Rusticus hunc rastris, digitoque hunc signat et alto / Silvarum trepidus veneratur ab aggere custos: / Intus odor mirus statioque simillima Campis / Elysiis profugisque domus placidissima Musis. Epyst. II. 16. (Ad Barbatum Sulmonensem)* 36–46. A szöveg részletes elemzését lásd G. Velli: A Poetic Journal. Epystole. In: Petrarch. A Critical Guide to the Complete Work (19. jegyz.) 286 skk.

<sup>99</sup> „Cercare di rivivere nei tempi augustei era senza dubbio un modo per rivendicare la propria indipendenza di intellettuale. Ed è in questo senso, io credo, che si può spiegare la devota ammirazione che Petrarca manifestò sempre per re Roberto d'Angiò, il sovrano che ebbe patrocinare la sua incoronazione capitolina. [...] Di più: costruendo l'idealizzazione della figura di Roberto-Augusto Petrarca si sente legittimato – ed è probabilmente ciò che importa – a porre la sua come quella di Orazio-Virgilio...” U. Dotti: Petrarca civile. Alle origini dell'intellettuale moderno. Roma 2001. 130.

7. Hasonlóan összetett jelképiséget hordoz a Róbertet megidéző Argus alakja is. A szintén ovidiusi elbeszélést a középkorban különböző módokon értelmezték. Az elterjedtebb magyarázatot találjuk meg az 1320 körül keletkezett *Ovide moralisé* c. roppant terjedelmű munkában, mely szerint Argus a világot jelenti, száz szeme pedig a világ bűneit. Az Argus fejét levágó Mercurius értelemszerűen a Megváltó, Iuno madara, a páva, amelynek tollait Argus szemei díszítik, maga az ember, eltelve göggel és önhiúsággal.<sup>100</sup> Tökéletesen ellentétes értelmezést nyújt Petrarca Avignonban megismert barátja, Petrus Berchorius, vagyis Pierre de Bersuire *Ovidius moralizatus* c. művében: Iuppiter felesége nem lehet más, mint az Anyaszentegyház, Argus pedig a világi fejedelmeket és az egyházfőket jelenti, míg az őrizetére bízott Io a *christianus populust* jelképezi. A francia bencés mindezt a Szentírás szövegével is alátámasztja: *Viri pastores sumus servi tui; baromtartó emberek voltak a te szolgálid gyermekségüinktől fogva*. E szolgálknak pedig éles szemmel és körültekintő megkülönböztető képességgel kell rendelkezniük: *debent habere oculatissimam et circumspectissimam discrecionem*.<sup>101</sup> Hasonlóan fogalmaz Petrarca is az eclogát magyarázó levelében: *Argus pastor oculatus, circumspectissimus dominus rex, qui et ipse populorum suorum totus oculus pastor fuerat*.<sup>102</sup> Nem kétséges tehát, hogy Bersuire allegóriáját használta föl. Hasonló magyarázatot találunk Boccaccio *Genealogiájában* is: Argus száz szeme az emberek üdvére örökdő *ratio* világoosságát jelenti, szemben a ravaszul csábító testi kísértéseket jelképező Mercuriuszszal.<sup>103</sup> Az érdekesség kedvéért említsük meg, hogy ez a kép még életrajzi szempontból

<sup>100</sup> *Argus le monde senefie, / Ou delis a plus de cent paire. / Tant la sot li mondes atraire, / A cui elle s'abandonnoit, / Que bestial vie menoit.* (I. 3937–3942); *Est Juno deesse et roïne, / Et tous li mondes li encline, / Quare tous li monde s'estudie / Daquerre avoir et seignoie: / C'est or li propos plus eslis. / Les ieus sont les mondains delis, / Dont li paons se glorefie, / Li paons home senefie, / Plains d'orgueil et d'outrecuidance.* (I. 4111–4119) *Ovide moralisé*. Poème du commencement du quatorzième siècle. Par C. de Boer. Tome I. Livres I–III. Amsterdam 1915.

<sup>101</sup> *Karissimi, Iuno uxor Iovis significat ecclesiam, uxorem Xristi; Yo iuvenca sua, quam Iupiter dedit sibi, significat populum xristianum a Xristo ecclesie commendatum; Argus significat mundi principes et prelatos qui sunt a Iunone i. ab ecclesia, pastores et iudices constituti, et quibus es Yo i. xristianus populus, commendatus iuxta illud Gen. XLVI, 34: Viri pastores sumus servi tui. Isti dicuntur habere centum oculos, quia s. pastores ecclesie debent habere oculatissimam et circumspectissimam discrecionem.* A szöveget közli: M. S. Van der Bijl: Petrus Berchorius, Reductorium morale, liber XV. Vivarium 9 (1971) 25–47. Berchorius és Petrarca kapcsolatáról lásd egyebek közt E. H. Wilkins: Description of Pagan Divinities from Petrarch to Chaucer. Speculum 32 (1957) 511–519, újraközlés: Studies on Petrarch and Boccaccio. Padova 1978. 71–88.

<sup>102</sup> Var. 49. (*Ad Barbatum Sulmonensem*) Vö. I *Triumphus* II. (*Triumphus fame*) 160–161: *il buon re cilian che'n alto intese / e lunge vide e fu veramente Argo.*

<sup>103</sup> *Et ideo in vaccam transformatus dicitur homo, quia uti vacca laboriosum et fructuosum sit animal, sic et homo; qui quidem, uti ad volatum avis, sic et ipse nascitur ad laborem; quorum autem fructuosus sit labor, deus ipse cognovit. Demum hic iam natus Argo servandus committitur, id est rationi, cui profecto multa sunt lumina semper, et in salutem nostram vigilantia. Sane Mercurius, id est blande carnis astutia, caduceo, id est suasuonibus pessimis, in somnum rationem deducit atque interimit, eaque superata atque deiecta, Juno, id est regnorum preminentiorum atque divitiarum concupiscentia, vacce, id est humano appetitui, summittit oestrum, id est sollicitudinis acquirendi stimulum; hinc miseri cursum rapimus, vagamur, et circum agimur fluctuantes, quietem eis in rebus querentes, in quibus ne dum sit quies, sed continuus labor inest talis, ut anxios nos ad ultimum deducat in Egyptum, id est in tenebras exteriores, ubi fletus et stridor dentium.* VII. 22. (*De Yone Ynachi filia et matre Epaphi.*)

is találó Róbertre, magától Petrarcától tudjuk ugyanis, hogy fogait már élete virágában elveszítve az öreg király azzal vigasztalta magát, hogy látása hajlott korában is kitűnő maradt, miként szelleme is megőrizte teljes frissességét.<sup>104</sup>

Ennél azonban sokkal fontosabb, hogy az Argus jelképezte szellemi fölény, a látás képességének legáltalánosabb értelemben való hangsúlyozása tökéletesen egybevágott Róbert udvari propagandájával, amely a Károly Róberttel szemben vitatható legitimitású király trónhoz való jogát kivételes bölcsességének állandó hangsúlyozásával próbálta alátámasztani.<sup>105</sup> Miként a kor jelentős politikai gondolkodója, a domonkos Remigio de' Girolami „*Ego autem constitutus sum rex ab eo super Syon*” c. prédikációjában fogalmazott, mivel Róbert *de jure* Jeruzsálem királya, morális értelemben ez annyit jelent, hogy a Sion hegyére helyeztetett, a Sion hegyének értelme pedig őrhely vagy kilátóhely, *specula*. Szemlélni (*speculari*) azonban fény nélkül nem lehet, a *lumen intellectuale* pedig maga a bölcsesség.<sup>106</sup> Voltak, akiket ez az évtizedeken át következetesen folytatott propaganda gúnyos megjegyzésekre indított: közismert, hogy Dante megvetően prédikáló királynak (*re da sermone*) nevezte Róbertet,<sup>107</sup> az ún. Anonimo Romano krónikája pedig megjegyzi, hogy valóban nagyon bölcs király volt, olyannyira, hogy bölcsességével még azt a koronát is megszerezte, amely valójában nem őt illette meg. Azt azonban a névtelen krónikás is siet hozzátenni, hogy uralkodása alatt olyan béke honolt a királyságban, és a közbiztonság is olyannyira megjavult, hogy senki sem hordott magánál fegyvert.<sup>108</sup>

Nem véletlen tehát, hogy az uralkodói propaganda által folyamatosan hangoztatott műveltsége és bámulatossága, de az *ineluctabile fatum*mal szemben végső soron hiábavaló jóstudománya mellett Silvius, vagyis Petrarca gyászéneke is Róbert – a közvélemény

<sup>104</sup> *Qualis fuit apud vos ille modo regum maximus, qui adhuc virenti evo pene dentibus caruit, etsi iuvenilem hanc iacturam, senili postmodum eximio oculorum, ut ipse aiebat, quodque ipse tacebat, ingenii atque animi vigore solaretur; exemplum utile omnibus aliquo vel nature vel etatis incommodo affectis, ne singula defleant, neve omnem insolitum teporem munificentie celestis iniuriam vocent, sed servatis perdita mulceant, aspera lenibus, dulcibus acria. De remediis II. 94. (De egritudine dentium)*

<sup>105</sup> E propagandát részletekbe menően elemzi S. Kelly, lásd a *Wisdom* c. fejezetet: i. m. (65. jegyz.) 242–286.

<sup>106</sup> *Iste enim est rex Jerusalem de iure, sed et hoc moraliter verum est super Syon, qualiter ratione illuminative sapientie Syon enim interpretatur specula. Nichil autem speculari vel videre possumus sine lumine, secundum Philosophum in secundo De anima, et Apsotolum Eph. 5, lumen autem intellectuale sapientia est. Iuxta illud Ecclesiastes 2, vidi quod tantum precederet sapientia stultitiam quam differt lux a tenebris. Unde verum est de eo illud Prov. 33 [sic], Regebit rex et sapiens erit. Ut sic bene dicatur Robertus, id est 'robur tenens, ratione magistralis et profunde sapientie. A firenzei Biblioteca Nazionale kéziratából idézi S. Kelly: i. m. (65. jegyz.) 272.*

<sup>107</sup> *Mai voi torcate al la religione / tal che fia nato a cignersi la spada, / e fate re di tal ch'è da sermone: / onde la traccia vostra è fuor di strada. Paradiso VIII. 145–148.*

<sup>108</sup> *Questo re Ruberto fu omo moito savio, e tanto savio che per sio sapere acquistao la corona, ca non dovea essere re. E esso anche ordinao che Carlo sio frate consobrino, a chi spettava la corona, fussi chiamato re de Ongaria; e così fu, donne puoi fu coronato esso. Questo re Ruberto fu omo che mantenne sio reame in tanta pace, che per tutta Puglia, tutta Terra de Lavoro, tutta Calavria e Abruzzo la iente delle ville arme non portava, né conoscevano arme. Cronica X. (Della morte dello re Ruberto e della venuta che fece la reina de Ongaria a Roma.)*

által kevésbé elismert, vagy egyenesen vitatott – uralkodói erényeit és aktivitását hangsúlyozza, ehhez pedig nem Ovidiusnál, hanem annál a Claudius Claudianusnál talált mintát, akit már csak azért is nagy szeretettel tanulmányozott, mert kortársaihoz hasonlóan úgy tudta, hogy tősgyökeres firenzei volt.<sup>109</sup> A *De consulatu Stilichonis* I. könyvében Claudianus a vandál származású hadvezért nemcsak Marshoz és a főnixmadárhoz, hanem a százszemű Argushoz és a százkarú Briareushoz is hasonlítja, hiszen csak az emberfölötti munka, a fáradtságot és az álom felhőjét hírből sem ismerő szüntelen, mindent kézben és szem előtt tartó, szakadatlan tevékenység mentheti meg a birodalmat a széthullástól:

Dividis ingentes curas teque omnibus unum  
 obicis, inueniens animo quae mente gerenda,  
 efficiens patranda manu, dictare paratus  
 quae scriptis peragenda forent. quae brachia centum,  
 quis Briareus aliis numero crescente lacertis  
 tot simul obiectis posset conflagere rebus:  
 evitare dolos; veteres firmare cohortes,  
 explorare novas; duplices disponere classes,  
 quae fruges aut bella ferant; aulaeque tumultum  
 et Romae lenire famem? quot nube soporis  
 immunes oculi per tot discurrere partes,  
 tot loca sufficerent et tam longinqua tueri?  
 Argum fama canit centeno lumine cinctum  
 corporis excubiis unam servasse iuencam! (I. 300–313)

Petrarca Argusának sem pusztán száz, hiúzélességű szeme van, hanem száz kifinomult hallású füle is (ami a Cod. 33. szerzője szerint Róbertnek a jogtudományokban való rendkívüli jártasságára utalna<sup>110</sup>), százféle művészet ismerője, száz karja és száz keze rendkívüli tetterőt árul el, egyetlen, tehát nem csalárd nyelve pedig orpheusi hatalommal ruházta föl, szavaival képes a sziklákon és a vadállatokon is uralkodni, a kőrisfákat pedig gyökerestül szaggatja ki a földből. A kortárs kommentátor ez utóbbi képet igen szellemesen úgy magyarázza, hogy az emberek lelkéből el tudta távolítani a belegyökerezett rosszat.<sup>111</sup>

<sup>109</sup> *conterraneus meus*: Sen. VII. 1. 138. Elfogadhatatlan tehát P. de Nolhac ma már klasszikus könyvének sommás megállapítása: „Si l'on s'en tenait au témoignage des œuvres de Pétrarque, on pourrait croire qu'il a lu à peine Claudien.” Pétrarque et l'humanisme. Nouvelle édition, remaniée et augmentée. Paris 1965. 202.

<sup>110</sup> cui centum vigiles cum sensibus aures, quia omnia audita et lecta iura rome intelligebat. Avena: i. m. (47. jegyz.) 184.

<sup>111</sup> et divelleret ornos, idest ipsas arbores fixas terre; idest omnes malas radices fixa sin animo hominum eradicabat et divellebat. Avena: i. m. (47. jegyz.) 184.

Pastorum rex Argus erat, cui lumina centum  
 Lincea, cui centum vigiles cum sensibus aures,  
 Centum artes, centumque manus, centumque lacerti,  
 Lingua sed una fuit, cum qua rupesque ferasque  
 Flecteret et fixas terre divelleret ornos.  
 Ille diu clarus silvis, perque omnia notus  
 Pascua, formosis cantatus ubique puellis,  
 Mille greges niveos pascens per mille recessus. (107–114)

A Claudianustól vett kép a királyt elsírató *epicedium*nak tehát nem pusztán epikus pompát kölcsönöz, hanem uralkodását a boldog liget idilli állapotainak fönntartásáért való szüntelen és heroikus küzdelemként írja le. E hosszú küszködésben megfáradva távozik Róbert lelke a mennyek országát jelentő hegyek ormára: *irrediturus abit, volucrique per avia saltu / evolat in montes* (115). Az *irrediturus* Petrarca gyakran és mindig emelkedett szöveggörnyezetben használt jelzője,<sup>112</sup> a leírás ünnepegyességét pedig még tovább fokozzák az ókeresztény költészetre való utalások; miként fönntebb már említettük, Paulinus Nolanus írja le hasonló epikus kifejezésekkel a Megváltó mennybemenetelét.

Róbert személyének és uralkodásának tragikus fenségét Phitias *epicediuma* éppen azáltal emeli ki, hogy már a fölütésben a király csillagiósi és látnoki képességeit állítja előtérbe. Róbert a csillagos Olympus szemlélője, aki a közelgő viharokról jó előre képes tudomást szerezni. Azért mondja ezt – írja az *ecloga* névtelen magyarázója –, mert Róbert király korának legnagyobb asztrológusa volt:

Arge, decus rerum ! Silve dolor, Arge, relicte!  
 Hoc licuit rapide sacro de corpore mortí?  
 Hoc ausa est tellus? te, qui stellantis Olimpi  
 Iam solus spectator eras, humus obruit atra?  
 Quo favor, et nostri rediit quo gloria seclí?  
 Quis tempestates prenoscet ab ethere longé?  
 Quis michi voce feras quercusque et saxa movebit,  
 Aut longam dulci traducet carmine noctem?  
 Quis terrebit apros? quis tendet retia dammis?

<sup>112</sup> Lásd pl. a Giovanni Colonnához címzett vigasztaló verses levelet (*Epyst.* II. 14. 303–306): *Parce, precor, lacrimis, oculosque anumumque serena. / Stultum flere diu breve et irreparabile damnum: / Irreditura cupis, nil possunt verba precesque, / Nil surdis ingesta iuvant convitia fatis.* Vö. *Secretum* III.: *Quotiens igitur floribus vernis estivam segetem, quotiens estivis solibus autumní temperiem, quotiens autumní vindemiis hibernam subcessisse nivem vides, dic tecum: „Ista pretereunt, sed sepius reversura. Ego autem irrediturus abeo”; quotiens vergente ad occasum sole umbras montium crescere conspicias, dic: „Nunc vita fugiente umbra mortis extenditur; iste tamen sol cras idem aderit; hec autem michi dies irreparabiliter efluxit”.*

Quis visco captabit aves? quis, flumine mergens,  
 Ah! miseris curabit oves? quis sacra Cibeles,  
 Atque humilem, Admeti famulantem in gramine, Phebum  
 Rite canet? quem nocturnus trepidabit abactor? (69–81)<sup>113</sup>

Ezzel összhangban az epicedium fölütésében halmozott kérdések és a látnoki képességek hangsúlyozása Statius *Thebais*ának VIII. énekét idézik föl, ahol társai a megnyíló föld által elnyelt Amphiaraut siratják el:

heu ubi laurigeri currus sollemniaque arma  
 et galeae vittatus apex? hoc antra lacusque  
 Castalii tripodumque fides? sic gratus Apollo?  
 quis mihi sidereos lapsus mentemque sinistri  
 fulguris, aut caesis saliat quod numen in extis,  
 quando iter, unde morae, quae saevis utilis armis,  
 quae pacem magis hora velit? quis iam omne futurum  
 proferet, aut cum quo volucres mea fata loquentur?  
 hos quoque bellorum casus nobisque tibi que  
 praescieras et (quanta sacro sub pectore virtus!)  
 venisti tamen et miseris comes additus armis. (VIII. 174–184)

A statusi hypotextusnak, miként az *Africá*ban,<sup>114</sup> úgy tűnik, az *Argus*ban is meghatározó szerepe van: Róbert, amíg élt, rendkívüli képességeivel és emberfölötti erőfeszítésekkel képes lehetett az aranykori állapotok ideig-óráig való fönntartására, de miként Amphiaraut sem mentette meg a végzettől jóstudomány, minden bölcsessége sem volt képes a kifürkészhetetlen isteni akarat megváltoztatására.

8. Az eclogát azonban erős túlzás, sőt a modern elvárásokat a régi szövegre kényszerítő félreértelmezés volna a költő pesszimizmusának emblémájaként értelmezni, miként Patterson tette. A *Bucolicum carmen* első eclogáival egy időben, szintén vauclose-i magányában írta Petrarca *De otio religioso* c. értekezését, s ebben ismét a *Thebaist*, az Apollo által cserbenhagyott Amphiaraut sorsát idézi föl: hamis vagy esendő istenek azok – írja –, akik híveiket a legnagyobb szükségben sorsukra hagyják. A mi Istenünk

<sup>113</sup> humus atra horruit te, qui iam solus spectator eras stellantis olimpis? [sic!] *Hoc dicit, quia ipse rex robertus fuit astrolagus* [sic!] *maximus omnium*. *Avena*: i. m. (47. jegyz.) 182.

<sup>114</sup> Statius hatásának jelentőségére már *W. P. Mustard* fölhívta a figyelmet: *Petrarch's Africa*. *AJPh* 42 (1921) 97–121. Joggal vonja le a következtetést, hogy „Petrarch's use of simile is more in the manner of Statius than in that of any other Latin epic.” 121.

azonban sem életükben, sem halálukban nem hagyja el övéit.<sup>115</sup> Az *Argus*ban is éppen Silvius az, aki két barátjával éles ellentétben az összeomlás és a gyász okozta fájdalom közepette mindvégig rendíthetetlen lelki szilárdságot tanúsít. Az egész ecloga elbeszélője, Ydeus ugyanis az ecloga feledhetetlen záróképében a vihar sújtotta tengerparton magára maradva bánkódik (*Solus ego afflicto merens in litore mansi*, 124), Phitias elkeseredését pedig a Iuppiterhez intézett fohásza sem képes enyhíteni, az imádság végeztével mellkasát és arcát kezdi ütlegelni, míg Silvius lelkében összetörve is képes érzelmeit kordában tartani:

– Talia questus,  
Subticuit, pectusque manu percussit et ora.  
Silvius, audita rupis de parte querela,  
(Nam neque se coram cernebant, obice parvo  
Pretente silicis ramoque comante dirempti)  
Concussa sic mente refert, gemitumque coercens... (36–41)

Hasonlóan keserű Phitias siratóénekének lezárása is, amely a forgandó szerencse halandókat gyötrő hatalmát és a neki való kiszolgáltatottságot panaszolja: *Ille abiit; fortuna suos mutata fatigat* (102). Ezt a hosszú epicediumot föltehetőleg éppen ezért fogja közre Silvius két rövidebb, de megnyugtatóbb végkicsengésű megszólalása. Első beszéde ugyanis, amely az Endre halálát megelőző vészjósló előjeleket veszi sorra, komor hangvétele és vészterhes képi világa ellenére is bátorítással végződik, amely epigrammatikus tömörségű összefoglalását adja a Petrarca életművében lépten-nyomon fölfedezhető sztoikus-keresztény magatartásnak. A második pedig, a Phitias dalára válaszoló *epicedium* Róbert király *ascensiójának* és üdvözülésének főntebb már idézett képével zárul, és minden földi bajok átmeneti voltának keresztény eszméjével nyújt vigasztalást, hiszen nemsokára magukra maradt hívei is követni fogják eltávozott királyukat a menyeyi hazába:

Sed ferre necesse est.  
Hec est vita hominum, Phitia; sic leta dolendis

<sup>115</sup> *Non ego hanc calumniam diis gentium novam fingo: poetarum suorum maximus lunonem instante Turni obitu, cuius vite victorieque faverat, fugientem facit, quem in omnibus imitatus Staius auguris sui mortem apud Thebas facit deserentem Apollinem. Falsi prorsus aut fragiles dii vel, quod mage crediderim, utrunque, qui amicos suos dum maxime opis egent in morte destituant. Deus autem noster suos nec in vita unquam nec in morte deseruit, «descenditque cum illis in foveam et in vinculis non derelinquit eos». Hac se spe Psalmographus consolatur: «Si ambulavero» inquit «in medio umbre mortis, non timebo mala quoniam tu mecum es» Quid ni autem dii gentium, qui omnes sunt demonia, illos in morte, hoc est casu irreparabili et extremo, deserere soliti essent, quos in levioribus multo necessitatibus deserebant et in omni mutatione fortune quasi victoris potentiam atque opes, non victi merita sequerentur? Ita in quolibet hominum temporis adulatio et cum fortuna volubilis fides diis attribuitur, ut facile videat quisquis oculos aperit quenam sit ista divinitas miserorum desertrix et solis blanda felicibus.*

Alternat fortuna ferox. Eat ordine mundus  
 Antiquo; nobis rerum experientia prosit:  
 Quo grex cumque miser ruerit, consistere pulcrum est. (53–57)<sup>116</sup>

Talán nem túlzás, ha ebben az ellentétben, mely a *fortuna* mindent fölforgató hatalmával a sorscsapások elviselését állítja szembe, s azt a keresztény-sztoikus fölfogásnak megfelelően végső soron jótékony hatású próbatételként (*experientia*)<sup>117</sup> gondolja el, egyik alapeszméjét látjuk annak a *Bucolicum carmennek*, amely a XIV. század közepének vallási, társadalmi és politikai válságáról, az állandósulni látszó kiszámíthatatlanságról és instabilitásról<sup>118</sup> ad rendkívül szuggesztív látképet. Ugyanezen ellentét tér vissza ugyanis a kompozíció záródarabjában, az *Argus*nak megfeleltethető *Conflictatió*-ban. (E költemény utolsó 11 sorát Petrarca csak 1359 őszén illesztette az ecloga végére.<sup>119</sup>) A fogságba esett Jó János király szomorú sorsával befejeződő elbeszélést Volucer – Phitiashoz hasonlóan – a *fatum* mindenhatóságának *exemplum*aként összegzi: *Ceca rotat fortuna fidem, regit omnia fatum* (159). S erre következik a végszó, Multivulus válasza: *I; nunc in rebus spem certam pone secundis* (160). Aligha láthatunk e mondatban keserű iróniát (*expression d'ironie amère*), miként a szöveget kommentáló francia szerzőpáros,<sup>120</sup> mivel maradéktalanul beilleszkedik azon, Petrarca más műveiben is gyakran és művészi módon alkalmazott, erős érzelmi töltésű, gnómius tömörségű reflexiók<sup>121</sup> sorába, amelyek a gyűjtemény egészében újra meg újra fölbukkannak, mintegy kommentálva az eclogákban megjelenített világ válságos állapotát, s miként az *Argus*ban is, a szereplőket nemegyszer helytállásra, a nehézségek elviselésére buzdítva. A XII. ecloga zárómondata másfelől tükröképszerűen megfeleltethető a gyűjtemény nyitókölteményének (*Parthenias*) lezárásával, ahol a szemlélődő életet választó Monicus ezekkel a szavakkal bocsátja útjára Silviust: *I sospes, variosque vie circumspice casus* (124).

<sup>116</sup> A sztoikus jelleget hangsúlyozza *M. François* és *P. Bachmann* kommentárja is: „Tout ce passage depuis le v. 53, ferre necesse est, dévelope des considérations morales empreintes de stoïcisme.” I. m. (5. jegyz.) 296. A sztoikus bölcsélet hatásához lásd *M. Meuer*: Petrarca's Begründung der humanistischen Moralphilosophie: Rezeption und Relativierung der stoischen Tradition. In: Stoizismus in der europäischen Philosophie, Literatur, Kunst und Politik. Eine Kulturgeschichte von der Antike bis zur Moderne. Hrsg. von *B. Neymeyr*, *J. Schmidt*, *B. Zimmermann*. Berlin–New York 2008. 425–452.

<sup>117</sup> Említsük meg, ugyanezen gondolat jelenik meg az *Epystole metricae* nyitóversében, a Barbatóhoz írott, szintén Róbert királyt elsírató költeményben is: *Iamque observatio vite / Multa dedit lugere nichil, ferre omnia: iamque / Paulatim lacrimas rerum experientia tersit. Epyst. I. 1. 55–57.*

<sup>118</sup> Ennek egyik legszebb, jellegzetesen petrarcai megfogalmazása: *Admiratio inexperientie argumentum est: miramur insolita, comunium stupor nullus; pone igitur iam stuporem: trita sunt et comunia que miraris. Mutantur assidue res humane et ut reliquarum sic militie gloria preterfluit ac de gente in gentem sedes transfert; denique una est horum que videmus omnium stabilitas, non stare; una fides, fallere; una requies, circumvolvi. Fam. XXII. 14. 1. (Ad eundem [sc. ad Petrum Pictavensem] de mutatione Fortune eamque ex morum et presertim rei militaris mutatione procedere.)*

<sup>119</sup> *Mann*: i. m. (2. jegyz.) 133.

<sup>120</sup> *François – Bachmann*: i. m. (5. jegyz.) 390.

<sup>121</sup> Lásd erről *A. La Penna*: Il commento esclamativo del Petrarca. In: Petrarca, l'umanesimo e la civiltà europea (78. jegyz.) 421–441.

S ha az *Argus* fő motívuma, miként megkíséreltük igazolni, a végzet, a sorscsapások előrelátásának hiábavalósága, akkor az ecloga egyik kulcsmondata éppen azon gnó-mikus fölszólítás, amely a teljes összeomlás közepette a szereplőket óhatatlanul megkísértő fatalizmust és asztrológiai determinizmust az isteni gondviselés kifürkészhetetlen szándékaira hivatkozva utasítja el: *sed vivaci parebimus astro* (104), engedelmeskedjünk az életadó csillagnak, a Teremtő akaratának.

#### SUMMARY

So far, no separate study has been published on Petrarch's eclogue entitled *Argus*, although it is probably the earliest piece of his *Bucolicum carmen*. Concerning the ancient models of the eclogue, researchers have almost exclusively dealt with the influence of Virgil's pastoral poetry, and have barely analysed the conspicuously high number of epic allusions, the influence of Ovid, Statius and Claudianus. However, this one-sidedness may easily result in less well-founded interpretations. The present study attempts to interpret the structure of the poem and its complex symbolism in view of the extensive exploration of the allusions.

**Keywords:** Petrarch, Andrew of Naples, Robert the Wise, Virgil, Ovid, Statius, Claudianus, Cyparissus, Erysichthon, Argus, pastoral poetry, Roman epic poetry, astrology, Christian Stoicism, court propaganda

SIMON LAJOS ZOLTÁN  
ELTE BTK Ókortudományi Intézet, Latin Tanszék  
simon.lajos.zoltan@gmail.com